

MANJINE U CRNOJ GORI

Zakonodavstvo i praksa

Youth Initiative for Human Rights

Inicijativa mladih za ljudska prava / Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut

Izveštaj broj 1
Program zaštite ljudskih prava

Manjine u Crnoj Gori zakonodavstvo i praksa

Datum objavlјivanja: 20. februar 2007. godine

Program zaštite ljudskih prava podržao je Švedski helsinški odbor za
ljudska prava

Inicijativa mladih za ljudska prava, Crna Gora

Program zaštite ljudskih prava

Izvještaj br. 1

februar 2007. godine

Podgorica

Za izdavača

Andrej Nosov

Autori izvještaja

Miroslav D. Janković

Edina Hasanaga Čobaj

Lektura i korektura

Tamara Kaliterna

Prevodioci

Azra Kosovac

Danica Radulović-Marković

Dizajn i prelom

Uroš Đorđević

Rad na izvještaju podržao je Švedski helsinški odbor

za ljudska prava

Zahvaljujemo partnerima na podršci

Obrada i štampa:

AP Print

Tiraž: 300 primjeraka

ISBN 978-9940-9015-0-9

Copyright© Inicijativa mladih za ljudska prava

www.yihr.org

Uvod

Od septembra 2006. do januara 2007. godine kancelarija Inicijative mladih za ljudska prava u Podgorici (u daljem tekstu Inicijativa) istraživala je stepen u kome se poštuju ljudska prava u Republici Crnoj Gori (u daljem tekstu Crna Gora) sa fokusom na: prava seksualnih manjina, slobodu vjeroispovjeti, pravo na slobodan pristup informacijama, pravo na službenu upotrebu maternjeg jezika, pravo na informisanje na maternjem jeziku, pravo na školovanje na maternjem jeziku i zabranu torture. Izvršena je i analiza Zakona o manjinskim pravima i slobodama¹ i Zakona o slobodnom pristupu informacijama².

Istraživanje pomenutih prava i sloboda zasnivalo se na intervjuisanju predstavnika ranjivih grupa, nadležnih državnih organa, političkih partija, nevladinih organizacija i drugih. Realizovano je preko 30 intervjeta. Pored toga, a kada je riječ o pravu na službenu upotrebu maternjeg jezika, pravu na informisanje na maternjem jeziku i pravu na školovanje na maternjem jeziku, Inicijativa je za prikupljanje zvaničnih informacija koristila mehanizme koje pruža Zakon o slobodnom pristupu informacijama.

Dana 25. januara 2007. godine, u Podgorici je organizovana debata na temu „U susret Ustavu“. Debatu je prisustvovalo preko 60 učesnika koji su predstavljali manjinske grupe, nevladine organizacije, državne organe, političke stranke i medije. Na konferenciji su izlagali Dragan Popović (Izvršni direktor Inicijative), Nail Draga, Suljo Mustafić, Ivan Toskić i Pavle Jurlina (kao predstavnici albanske, bošnjačke, romske i hrvatske zajednice). Debata je doprinjela otvaranju javne rasprave o kvalitetu odredbi Ekspertske verzije ustava Republike Crne Gore (u daljem tekstu Ekspertska verzija ustava) koje regulišu položaj manjinskih zajednica. To je bila jedinstvena prilika za predstavnike manjinskih naroda da javno iznesu stavove i kritike predloženih ustavnih rješenja koja nisu u skladu sa međunarodnim standardima i realnošću u Crnoj Gori. Sastavni dio ovog izveštaja je i transkript pomenute debate.

¹ Zakon o manjinskim pravima i slobodama (Službeni list Republike Crne Gore br. 31/06), usvojen 10.05.206.godine

² Zakon o slobodnom pristupu informacijama, (Službeni list Republike Crne Gore br.68/05), usvojen 15.novembra, a stupio na snagu 23. novembra.2005.godine

Tokom praćenja primjene Zakona o slobodnom pristupu informacijama, Inicijativa je poslala preko 100 zahtjeva za sloboden pristup informacijama na adrese različitih organa vlasti u Crnoj Gori kao što su sudovi, opštine, ministarstva i drugi. Zbog nepoštovanja ovog Zakona Inicijativa je nadležnim sudovima u Crnoj Gori podnijela pet tužbi i to protiv opština Bijelo Polje, Budva, Herceg Novi, Plav i Ulcinj.

Inicijativa je u septembru 2006. godine procesuirala i svoj prvi slučaj kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori. Miodrag Dedović iz Herceg Novog kažnjen je novčanom kaznom od 250 eura, zbog uvrede Mimoze Gojani na nacionalnoj osnovi.

Izvještaj je napisan na osnovu informacija sakupljenih do 25. januara 2007. godine.

I. Zakon o manjinskim pravima i slobodama

Zakon o manjinskim pravima i slobodama definiše manjinu kao svaku grupu državljana Crne Gore koja je brojčano manja od preovlađujućeg stanovništva, koja ima zajedničke etničke, vjerske ili jezičke karakteristike, koja je istorijski vezana za Crnu Goru i koja je motivisana željom za iskazivanjem i očuvanjem nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta³. Može se reći da je definicija nacionalne manjine, predviđena ovim zakonom, zadovoljavajuća. Sličnu definiciju sadrži i Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina⁴ (u daljem tekstu Okvirna konvencija). Pisci ove konvencije su se odlučili za „pragmatični pristup“ smatrajući da u fazi njenog pisanja nije bilo moguće doći do definicije koja može dobiti podršku svih država članica Savjeta Evrope.

Pripadnicima manjina u Crnoj Gori zaštićena su stečena prava⁵. Pored toga, Vlada Republike Crne Gore (u daljem tekstu Vlada) dužna je da donese Strategiju manjinske politike⁶ kojom će posebno biti definisane mјere za sprovođenje zakona, unapređivanje uslova života manjina i što veća integracija Roma u društveni i politički život Crne Gore⁷.

Manjine i njihovi pripadnici imaju pravo da osnivaju ustanove, društva, udruženja i nevladine organizacije u svim oblastima društvenog života⁸, a u njihovom finansiranju, u skladu sa svojim mogućnostima, učestvuje i Crna Gora⁹. Pripadnicima manjina je zakonom omogućeno da se samostalno i slobodno izjašnjavaju o pripadnosti određenoj manjini i da slobodno odlučuju o ličnim i porodičnim imenima sebe i svoje djece¹⁰. Imaju pravo i na upisivanje imena u matične knjige i lična dokumenta na svom jeziku i pismu¹¹. Zakon o zaštiti prava i

³ Vidi gore pod 1, član 2

⁴ Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Savjeta Evrope, ratifikovana je i stupila na snagu 1. septembra 2001. godine, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovri, broj 6/98

⁵ Vidi gore pod 1, član 5

⁶ *Ibid*, član 7 stav 1

⁷ *Ibid*, član 7 stav 3

⁸ *Ibid*, član 9 stav 1

⁹ *Ibid*, član 9 stav 2

¹⁰ *Ibid*, član 10 stav 1

¹¹ *Ibid*, član 10 stav 2

sloboda nacionalnih manjina¹² (u daljem tekstu Zakon o nacionalnim manjinama) tadašnje Savezne Republike Jugoslavije, u djelu kojim se uređuje sloboda nacionalnog opredeljivanja i izražavanja, zabranjuje svaku registraciju pripadnika nacionalnih manjina koja ih, protivno njihovoj volji, obavezuje da se izjasne o svojoj nacionalnoj pripadnosti¹³. Takvu zabranu crnogorski zakon izričito ne pominje.

Kada je reč o upotrebi svog jezika i pisma pripadnici manjina imaju pravo na službenu upotrebu jezika u jedinicama lokalne samouprave u kojima čine većinu ili značajan dio stanovništva¹⁴. I Okvirna konvencija koristi odrednicu „tradicionalno ili u znatnom broju“ kao parametar broja stanovnika na osnovu kojeg će se odlučivati da li pripadnici manjina imaju pravo na službenu upotrebu svog jezika¹⁵. Međutim, Okvirna konvencija je dokument koji propisuje minimalne standarde koje države treba da poštuju. Zakon o nacionalnim manjinama, sa druge strane, precizira da procenat pripadnika nacionalne manjine u ukupnom broju stanovnika jedinice lokalne samouprave treba da iznosi 15 odsto da bi njihov jezik i pismo bili u službenoj upotrebi. Crnogorski zakonodavac se, u ovom slučaju, opredjelio za propisani minimum. Takođe, dok je potpuno jasno šta znači „većina“, nije jasno koliki broj pripadnika manjina predstavlja „značajan dio stanovništva“, što ostavlja diskreciono ovlašćenje nadležnim organima da odlučuju o tome. Takva vrsta ovlašćenja može voditi zloupotrebi. Za određivanje broja pripadnika manjina u jedinici lokalne samouprave relevantan je poslednji popis stanovništva¹⁶. Pod službenom upotrebom jezika podrazumjeva se korišćenje jezika u upravnom i sudskom postupku, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službenih evidenciјa, na glasačkom listiću i drugom izbornom materijalu kao i u radu predstavničkih tijela¹⁷. Okvirna konvencija predviđa da su države ugovornice obavezne da zajamče svakom pripadniku nacionalne manjine pravo da odmah bude obavješten, na jeziku koji razumije, o razlozima hapšenja i o prirodi i razlozima optužbe protiv njega kao i da se brani na tom jeziku uz besplatnu pomoć tumača¹⁸. Crnogorski

¹² Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (Službeni list SRJ broj 11/02), usvojen je 27.februara 2002.godine

¹³ *Ibid*, član 5 stav2

¹⁴ Vidi gore pod 1, član 11

¹⁵ Vidi gore pod 4, član 10 stav 1 i 2

¹⁶ Zadnji popis stanovništva u Crnoj Gori je urađen 2003. godine

¹⁷ Vidi gore pod 1, član 11

¹⁸ Vidi gore pod 4, član 10, stav 3

zakon se po ovom pitanju nije izjasnio, a ukoliko pogledamo definiciju „službene upotrebe jezika“ videćemo da ovo pravo nije predviđeno. Na teritorijama opština u kojima pripadnici manjina žive u većem ili značajnom broju, imena organa koji vrše javna ovlašćenja, nazivi opština, naseljenih mjesta, trgova i ulica, ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima morali bi biti ispisani i na jeziku i pismu manjine¹⁹. Prema Zakonu o nacionalnim manjinama, pripadnici manjina koji prema poslednjem popisu stanovništva čine najmanje dva odsto u ukupnom stanovništvu mogu se obratiti republičkim organima i dobiti odgovor na svom jeziku²⁰, a poslanici iz redova tih manjina mogu se obraćati i skupštini na svom jeziku²¹. Ovakve odredbe crnogorski zakon ne predviđa.

Zakonom se pripadnicima manjina garantuje sloboda informisanja²². To znači da pripadnici manjina mogu slobodno osnivati medije i nesmetano raditi na slobodi izražavanja mišljenja, istraživanja, prikupljanja, objavljivanja i primanja informacija, slobodnom pristupu svim izvorima informacija, zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija²³. Mediji čiji je osnivač Crna Gora dužni su da obezbjede programske sadržaje i odgovarajući broj časova radi emitovanja informativnog, kulturnog, obrazovnog, sportskog i zabavnog programa na jezicima manjina²⁴. Ti sadržaji moraju se emitovati preko javnih servisa najmanje jednom mjesечно na službenom jeziku²⁵. Pored toga, Vlada može preduzimati podsticajne mјere kako bi i drugi radio i televizijski programi obezbjedili emitovanje pomenutih programskih sadržaja²⁶.

Manjine i njihovi pripadnici imaju pravo na školovanje na svom jeziku i na odgovarajuću zastupljenost svog jezika u opštem i stručnom obrazovanju²⁷. Parametri na osnovu kojih se ta zastupljenost određuje su broj učenika i finansijske mogućnosti Crne Gore²⁸. Nastava se u

¹⁹ Vidi gore pod 1, član 11, stav 4

²⁰ Vidi gore pod 12, član 11, stav 7

²¹ *Ibid*, član 11, stav 8

²² Vidi gore pod 1, član 12 stav 1

²³ *Ibid*, član 12 stav 2

²⁴ *Ibid*, član 12 stav 3

²⁵ *Ibid*, član 12 stav 4

²⁶ *Ibid*, član 12 stav 5

²⁷ *Ibid*, član 13 stav 1

²⁸ *Ibid*

cjelosti izvodi na jeziku manjine, a obavezno se uči i službeni jezik i pismo²⁹. Važno je naglasiti da se školska odeljenja sa nastavom na manjinskom jeziku i pismu mogu osnivati i sa manjim brojem učenika od broja koji određena ustanova propisuje za svoj rad³⁰. U svakom slučaju broj učenika ne smije biti ispod 50 odsto od propisanog broja³¹. Pravo na školovanje na maternjem jeziku ostvaruje se u svim stepenima vaspitanja i obrazovanja³² i to kroz posebne škole ili kroz posebna odeljenja u redovnim školama³³. Za rad u vaspitnim ili obrazovnim ustanovama u Crnoj Gori biraju se nastavnici iz reda manjine odnosno nastavnici koji ne pripadaju manjini pod uslovom da imaju aktivno znanje jezika i pisma manjine³⁴. Ovde crnogorski zakon govori samo o postojećim nastavnim i profesorskim kadrovima, ne pokušavajući da predvidi i reguliše mogućnost da takvih kadrovskih rješenja nema. Zakon o nacionalnim manjinama je predvidio katedre i fakultete gde će se na jezicima nacionalnih manjina ili dvojezično obrazovati vaspitači, učitelji i nastavnici na jezicima nacionalnih manjina³⁵. Istim zakonom je predviđeno i da su fakulteti obavezni da obrazuju lektorat na jezicima nacionalnih manjina gdje će studenti pripadnici nacionalnih manjina moći da savladaju stručne termine i na jeziku nacionalne manjine³⁶. U jedinoj odredbi crnogorskog zakona kojom se bliže uređuje oblast visokog obrazovanja kaže se da Univerzitet Crne Gore može na predlog Savjeta za manjine svake godine upisati određeni broj studenata koji su pripadnici manjina³⁷. Dakle, može, ali i ne mora.

Pripadnicima manjina garantuje se i pravo na upotrebu nacionalnih simbola³⁸ kao i pravo da obilježavaju značajne datume, događaje i ličnosti iz svoje tradicije i istorije³⁹. Pored prava na ispoljavanje svojih interesa, pripadnici manjine imaju i pravo na djelotvorno učešće u

²⁹ *Ibid*, član 13 stavovi 4 i 5

³⁰ *Ibid*, član 14

³¹ *Ibid*

³² *Ibid*, član 13 stav 2

³³ *Ibid*, član 13 stav 3

³⁴ *Ibid*, član 18

³⁵ Vidi gore pod 12, član 14, stav 1

³⁶ *Ibid*, član 14, stav 2

³⁷ Vidi gore pod 1, član 19

³⁸ *Ibid*, član 20

³⁹ *Ibid*, član 21

vršenju vlasti i u javnoj kontroli vlasti⁴⁰. Manjine koje u ukupnom stanovništvu Crne Gore čine jedan do pet odsto moraju biti zastupljene u skupštini Crne Gore sa jednim poslaničkim mandatom⁴¹, dok one koje po rezultatima poslednjeg popisa stanovništva čine preko pet odsto moraju imati tri zagarantovana poslanička mandata⁴². Pri tome se mora voditi računa o jezičkim i etničkim specifičnostima, kao i stečenom izbornom pravu Albanaca u Crnoj Gori⁴³. Manjine koje na lokalnom nivou čine jedan do pet odsto ukupnog stanovništva imaju pravo na jednog predstavnika u skupštini lokalne samouprave dok one koje čine više od pet odsto svoja prava ostvaruju u skladu sa izbornim zakonodavstvom⁴⁴.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama garantuje i srazmernu zastupljenost pripadnika manjina u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne uprave⁴⁵, o čemu se staraju organi za kadrovska pitanja u saradnji sa savjetima manjina⁴⁶. Statuti, odluke i drugi opšti akti koje donose organi jedinica lokalne samouprave moraju biti napisani i objavljeni na službenom jeziku i jeziku i pismu manjine⁴⁷.

Manjine imaju pravo da zasnivaju i održavaju odnose sa prekograničnim matičnim državama i sunarodnicima uz rezervu da se to pravo ne može ostvarivati suprotno interesima Crne Gore⁴⁸. Otvorena je i mogućnost da država obezbjedi poreske i druge olakšice ili oslobođanje od carine u slučajevima finansijske ili druge materijalne pomoći koja bi udruženjima, ustanovama i nevladinim organizacijama manjina stigla iz inostranstva⁴⁹.

Jedna od, po važnosti, dominantnih tačaka ovog Zakona je pravo manjina i njihovih pripadnika da osnivaju savjete⁵⁰. Svaka manjina

⁴⁰ *Ibid*, član 22

⁴¹ *Ibid*, član 23 stav 2

⁴² *Ibid*, član 23 stav 3

⁴³ *Ibid*

⁴⁴ *Ibid*, član 24

⁴⁵ *Ibid*, član 25 stav 1

⁴⁶ *Ibid*, član 25 stav 2

⁴⁷ *Ibid*, član 27

⁴⁸ *Ibid*, član 31

⁴⁹ *Ibid*, član 32

⁵⁰ *Ibid*, član 33 stav 1

može imati samo po jedan savjet⁵¹ koji se bira na četiri godine⁵² i koji ne može imati više od 17 članova⁵³. Savjet čine: poslanici sa manjinske liste, članovi Vlade koje predlažu predstavnici manjinske liste, predsjednici opština u kojima manjine čine većinu i koji to žele, predsjednici odborničkih klubova manjinskih stranaka kao i predsjednici manjinskih parlamentarnih stranaka⁵⁴. Elektorska skupština odnosne manjine bira ostale članove savjeta tajnim glasanjem⁵⁵. Svaki od savjeta ima statut i poslovnik o svom radu i donosi budžet⁵⁶. Predsjednika i sekretara savjeta biraju članovi tajnim glasanjem⁵⁷, a sredstva za rad obezbeduje Crna Gora⁵⁸. Ministarstvo nadležno za manjinska prava vodi evidenciju savjeta⁵⁹, donosi pravila i uputstva za prve izbore savjeta i nadzire njihovu primjenu⁶⁰. Ovlašćenja savjeta su da: predstavlja i zastupa manjinu, podnosi predloge za unapređenje i razvoj prava manjina, podnosi inicijative predsjedniku Crne Gore za neusvajanje zakona kojima se narušavaju prava manjina, učestvuje u planiranju i osnivanju vaspitno-obrazovnih institucija, daje mišljenja na programe koji treba da izraze posebnosti manjina, predlaže upis određenog broja studenata na Univerzitet Crne Gore, pokreće inicijative za izmjene propisa i drugih akata koji se odnose na manjine i vrši druge poslove predviđene ovim zakonom⁶¹.

Radi podrške aktivnostima manjina u očuvanju i razvoju svog identiteta, skupština Crne Gore će u roku od šest mjeseci od stupanja na snagu ovog zakona⁶² osnovati Fond za manjine⁶³. Sredstva za rad Fonda se obezbeđuju u budžetu Crne Gore⁶⁴ u skladu sa proporcionalnim učešćem manjina u strukturi stanovništva⁶⁵.

⁵¹ *Ibid*, član 33 stav 2

⁵² *Ibid*, član 33 stav 3

⁵³ *Ibid*, član 33 stav 4

⁵⁴ *Ibid*, član 33 stav 5

⁵⁵ *Ibid*, član 33 stav 6

⁵⁶ *Ibid*, član 33 stav 9

⁵⁷ *Ibid*, član 33 stav 8

⁵⁸ *Ibid*, član 33 stav 10

⁵⁹ *Ibid*, član 34

⁶⁰ *Ibid*, član 33 stav 7

⁶¹ *Ibid*, član 35

⁶² *Ibid*, član 44

⁶³ *Ibid*, član 36 stav 1

⁶⁴ *Ibid*, član 36 stav

⁶⁵ *Ibid*, član 36 stav 3

Zaštitu prava manjina obezbeđuju organi države, odnosno lokalne uprave i sudovi⁶⁶. Vlada je dužna da jednom godišnje podnosi skupštini izvještaj o razvoju i zaštiti prava manjina⁶⁷. Zakonom su predviđene i dvije zabrane u postupanju sa manjinama. Prvom se zabranjuje preduzimanje mjera i aktivnosti kojima bi se promjenila struktura stanovništva na kojima žive pripadnici manjine⁶⁸. Drugom se zabranjuje diskriminacija po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovjesti, političkog ili drugog ubeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog integriteta⁶⁹. Iako je zabranjena diskriminacija po velikom broju osnova, upečatljivo je da se diskriminacija po osnovu seksualnog opredeljenja ne pominje, što predstavlja nedostatak ovog Zakona.

U prelaznim i završnim odredbama Zakona predviđeni su rokovi za usklađivanje ovog zakona sa drugim zakonima i propisima i iznose šest mjeseci od stupanja zakona na snagu⁷⁰. Pored toga, Strategija manjinske politike se mora donijeti u roku od godinu dana od stupanja zakona na snagu⁷¹.

⁶⁶ *Ibid*, član 37

⁶⁷ *Ibid*, član 38

⁶⁸ *Ibid*, član 39 stav 1

⁶⁹ *Ibid*, član 39 stav 2

⁷⁰ *Ibid*, član 40

⁷¹ *Ibid*, član 43

Informisanje na maternjem jeziku

Pravo pripadnika nacionalnih manjina da se informišu na maternjem jeziku garantovano je Ustavom Crne Gore (u daljem tekstu Ustav)⁷² i Zakonom o manjinskim pravima i slobodama⁷³. Ustavom je predviđeno da pripadnici nacionalnih i etničkih grupa imaju pravo na slobodnu upotrebu svog jezika i pisma, pravo na školovanje i pravo na informisanje na svom jeziku⁷⁴. Prema odredbama Zakona o manjinskim pravima i slobodama, nadležni organi odnosno javni servisi čiji je osnivač Crna Gora imaju obavezu da obezbjede određeni broj časova za emitovanje programa na jeziku nacionalnih manjina⁷⁵.

Pravo pripadnika manjina na informisanje na maternjem jeziku u Crnoj Gori se ne poštuje. To se prvenstveno odnosi na hrvatsku, bošnjačku i romsku nacionalnu manjinu jer na državnim elektonskim medijima ne postoji nijedna televizijska emisija koja se emituje na jezicima pomenutih manjina⁷⁶.

Na Radio-televiziji *Crna Gora 1* svake subote se emituje emisija na albanskom jeziku pod nazivom *Mozaiku 60* koja traje jedan čas. Svakodnevno se emituje i informativni program u 17 časova na državnoj televiziji⁷⁷. Uzimajući u obzir broj stanovnika albanske nacionalnosti u odnosu na ukupan broj stanovništva u Crnoj Gori, albanska manjina ima zadovljavajući broj emisija. Međutim, mnogi predstavnici albanske manjine nisu zadovoljni programskim sadržajem i programskom šemom⁷⁸. Emisije obično sadrže informacije koje su zastarjele i koje su nezavisne u odnosu na državne medije⁷⁹. Informativna emisija na albanskom jeziku koje se prikazuje svakog radnog dana predstavlja prevođenje informativne emisije na srpskom jeziku, a ne informativnu emisiju koja je nezavisna u odnosu na državne medije⁸⁰.

⁷² Ustav Republike Crne Gore (Službeni list Republike Crne Gore br. 48/92), usvojen 12.10.1992. godine

⁷³ Vidi gore pod 1, član 12, stav 1

⁷⁴ Vidi gore pod 72, član 68

⁷⁵ Vidi gore pod 1, član 12

⁷⁶ Izveštaji sa intervjua sa predstvincima nacionalnih manjina tokom 2006.godina, nalaze se u dokumentaciji Inicijative

⁷⁷ *Ibid*

⁷⁸ Izveštaji sa intervjua sa predstvincima albanske nacionalne manjine tokom 2006. godine, nalaze se u dokumentaciji Inicijative

⁷⁹ *Ibid*

⁸⁰ *Ibid*

Jedini štampani medij u Crnoj Gori na hrvatskom jeziku su lokalne novine u Kotoru pod nazivom *Hrvatski glasnik*⁸¹. Izdaje ih Hrvatsko građansko društvo i izlazi na svaka dva mjeseca⁸².

Na albanskom jeziku nedeljno izlaze novine *Koha javore* koje se izdaju u sklopu dnevнog lista *Pobjeda*⁸³. Ovaj list ће se privatizovati sa privatizacijom *Pobjede* u okviru koje i funkcioniše⁸⁴. Zbog ograničenog broja čitalaca ovog nedeljnika velika je vjerovatnoća da ће uslijed nedostatka profita, zbog malog tržišta, *Koha javore* prestati sa radom⁸⁵.

Časopis koji se u Crnoj Gori bavi proučavanjem, promovisanjem i zaštitom kulturno istorijske baštine Bošnjaka/Muslimana je *Allmanah*, koji izlazi najmanje dva puta godišnje⁸⁶. Ovaj časopis je trajno oslobođen poreza na promet⁸⁷. Takođe, Forum Bošnjaka/Muslimana Crne Gore izdaje časopis *Revija* koji izlazi svakog prvog petka u mjesecu⁸⁸.

Izuvez *Koha javore*, koja je finansiјski podržana od državnih organa, ni jedan od pomenutih štampanih medija nema finansiјsku podršku države⁸⁹.

⁸¹ Izveštaj sa intervju sa predstavinicima hrvatske nacionalne manjine tokom 2006. godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

⁸² *Ibid*

⁸³ Izveštaj sa intervju sa novinarem nedeljnika na albanskom jeziku *Koha javore*, od 3.11.2006.godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

⁸⁴ *Ibid*

⁸⁵ *Ibid*

⁸⁶ www.almanah.cg.yu/casopis.htm

⁸⁷ Na osnovu mišljenja Ministarstva kulture Republike Crne Gore br. 03-780_2 od 3.7.2000. godine

⁸⁸ Podatak uzet <http://www.forumbosnjakacg.com/index.php?akcija=2>

⁸⁹ Izveštaji sa istraživanja sa predstavnicima listova koji izlaze na manjinskim jezicima, nalze se u dokumentaciji Inicijative

Službena upotreba jezika

Zakon o manjinskim pravima i slobodama garantuje svim pripadnicima nacionalnih manjina u Crnoj Gori pravo na službenu upotrebu maternjeg jezika⁹⁰. Predviđeno je da u opštinama u kojima čine većinu ili značajan dio populacije, nacionalne manjine imaju pravo na službeno korišćenje svog jezika⁹¹. Službena upotreba jezika podrazumijeva da se jezik nacionalne manjine koristi u svim javnim oblastima i institucijama. To znači da se jezik nacionalnih manjina koristi na zasjedanjima skupštine opštine, kod izdavanja javnih isprava, tokom vođenja službenih evidencija, u upravnim i sudskim postupcima, na glasačkom listiću i drugom izbornom materijalu kao i u radu predstavničkog tijela⁹². U sredinama u kojima manjinski narodi čine većinu ili značajan dio tog stanovništva nazivi ulica, trgova, firmi, nazivi lokalnih samouprava i svih organa koja vrše javna djelovanja i ovlašćenja pišu se i na jeziku i pismu manjine⁹³.

U opštini Rožaje, u kojoj živi 82.09 odsto Bošnjaka⁹⁴, kao službeni jezik koristi se samo srpski jezik i jekavskog izgovora⁹⁵. Prema dopisu koji je opština Rožaje na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama dostavila Inicijativi u novembru ove godine, kaže se da se sudski sporovi ne vode na jeziku nacionalnih manjina, da se isprave daju na jeziku koji je u službenoj upotrebi kao i da se u radu lokalne samouprave i na zasjedanjima Skupštine opštine ne koriste jezici nacionalnih manjina⁹⁶. Imena organa koja vrše javna ovlašćenja, nazivi jedinica lokalne samouprave, nazivi naseljenih mjesta, trgova, ulica i drugi toponimi ispisani su na srpskom jeziku, a ne i na jezicima manjinskih naroda koji u ovoj opštini čine većinu ili značajan dio populacije⁹⁷.

⁹⁰ Vidi gore pod 1, član 11, stav 1

⁹¹ *Ibid*, član 11, stav 2

⁹² *Ibid*, član 11, stav 3

⁹³ *Ibid*, član 11, stav 4

⁹⁴ Podatak uzet sa zadnjeg popisa iz 2003.godine. Informacija se nalazi na sajtu Zavoda za statistiku Crne Gore <http://www.monstat.cg.yu>

⁹⁵ Inicijativa je 11.10.2006. godine podnijela zahtjev za slobodan pristup informacijama opštini Rožaje, a tražene informacije je dobila 31.10.2006.godine. Oba dokumenta se nalaze u arhivi Inicijative.

⁹⁶ *Ibid*

⁹⁷ *Ibid*

U Ulcinju, u kome živi veliki broj pripadnika albanske manjine, primjetno je da se zvanična komunikacija vrši na srpskom jeziku, dok albanski jezik ima ograničeno institucionalno djelovanje⁹⁸. Zvanični dokumenti koji se razmjenjuju između opštine, suda, Ministarstva unutrašnjih poslova i drugih institucija su u većini slučajeva na srpskom jeziku⁹⁹. U pisanom obliku koristi se najviše srpski jezik, a rijetko srpski i albanski zajedno¹⁰⁰. Dokumenta se u opštini ne koriste na bazi dvojezičnosti kao što je to zakonom predviđeno¹⁰¹. Na albanskom jeziku se ne izdaju ni lični dokumenti, kao što su izvod iz knjige rođenih, izvod vjenčanih, izvod umrlih, lična karta i drugi¹⁰². Takođe, u pojedinim manjim mjestima table sa nazivima mjesta nisu na dva jezika. Na ulasku u selo Sukobin i ostalim selima, tabla je samo na srpskom jeziku iako je većinsko stanovništvo albanske nacionalnosti¹⁰³.

Na teritoriji opštine Tivat u službenoj upotrebi je samo srpski jezik i jekavskog izgovora¹⁰⁴. Jezik nacionalne manjine, u ovom slučaju hrvatski jezik, ne koristi se u upravnim postupcima, na javnim ispravama, niti na zasjedanjima skupštine opštine¹⁰⁵. Imena organa koji vrše javna ovlašćenja, nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljenih mjesta, trgova i ulica nisu ispisani na jeziku hrvatske nacionalne manjine¹⁰⁶.

U tekstu Ekspertske verzije ustava¹⁰⁷ čiju je verziju Savjet za ustavna pitanja dostavio skupštini Crne Gore, zamjenik ombudspersona Nik Gegaj ocenjuje da je “upotreba službenog jezika manjina restriktivnija

⁹⁸ Izvještaj sa istraživanja o dvojezičnosti, intervju sa profesorom albanskog jezika na katedri za učiteljski studij od 28.10.2006. godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

⁹⁹ *Ibid*

¹⁰⁰ *Ibid*

¹⁰¹ *Ibid*

¹⁰² Izvještaj sa istraživanja, razgovor sa predstnikom albanske manjine obavljen 14.11.2006.godine. Izvještaj se nalazi u dokumentaciji Inicijative

¹⁰³ *Ibid*

¹⁰⁴ Opština Tivat je Inicijativi dostavila dopis u kome obavještava da se u opštini Tivat koristi samo srpski jezik i jekavskog izgovora. Dopis se nalazi u dokumentaciji Inicijative

¹⁰⁵ *Ibid*

¹⁰⁶ *Ibid*

¹⁰⁷ Ekspertska verzija Ustava Republike Crne Gore je objavljena u dnevnom listu *Dan*, 28.septembra 2006.godine

u odnosu na dosadašnju nacionalnu legislativu i u odnosu na standarde drugih zemalja u regionu i šire”¹⁰⁸. Ekspertska verzija ustava predviđa da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo upotrebe službenog jezika samo na lokalnom nivou, u jedinicama lokalne samouprave, i to tamo gdje manjine čine većinu stanovništva¹⁰⁹. U jedinicama lokalne samouprave u kojima znatan dio stanovništva čine pripadnici nacionalnih manjina upotreba manjinskih jezika nije zagarantovana, već se o tome odlučuje u jedinicama lokalne samouprave odnosno u okviru svake opštine¹¹⁰.

Po Ekspertskoj verziji ustava pripadnici nacionalnih manjina nemaju pravo da se na svom jeziku obrate republičkim organima, niti da dobijaju odgovor na tom jeziku. Nije propisano ni pravo poslanika manjinskih naroda da se obrate skupštini na svom jeziku i da na tom jeziku dobiju materijale. Takođe, nije predviđena ni obaveza objavljivanja republičkih propisa (posebno onih koji se neposredno tiču manjina) i na jezicima manjina.

Valja podsjetiti da je Zakon o nacionalnim manjinama¹¹¹ bio mnogo liberalniji u pogledu prava i sloboda koje je pružao. Jedinice lokalne samouprave imale su obavezu da uvedu u ravnopravnu službenu upotrebu jezik i pismo nacionalne manjine ukoliko procenat pripadnika te nacionalne manjine u ukupnom broju stanovnika na njenoj teritoriji dostiže 15 odsto prema rezultatima posljednjeg popisa stanovništva; da su pripadnici nacionalnih manjina, čiji broj u ukupnom stanovništvu tadašnje Savezne Republike Jugoslavije dostiže najmanje dva odsto prema posljednjem popisu mogli da se obrate saveznim organima na svom jeziku uz pravo na odgovor; te da je poslanik u saveznoj skupštini koji je pripadao nacionalnoj manjini imao pravo da se obrati na svom jeziku¹¹².

¹⁰⁸ Tekst savjetnika zaštite manjinskih i vjerskih prava o Eksperskoj verziji Ustava, objavljen u nedeljniku na albanskom jeziku *Koha Javore*, 09.11.2006. godine. Tekst se nalazi u dokumentaciji Inicijative

¹⁰⁹ Vidi gore pod 109, član 12, stav 3

¹¹⁰ *Ibid*, član 12, stav 4

¹¹¹ Vidi gore pod 12

¹¹² *Ibid*, član 11, stav 2

Školovanje na maternjem jeziku

Ustav garantuje pravo na školovanje na maternjem jeziku svim nacionalnim manjinama u Crnoj Gori¹¹³. Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju¹¹⁴ predviđeno je da se nastava izvodi na jeziku pripadnika nacionalnih manjina u onim opštinama u kojima nacionalne manjine čine većinu ili značajan dio tog stanovništva¹¹⁵. Zakonom o manjinskim pravima i slobodama predviđeno je da se nastava u cijelosti izvodi na jeziku manjine¹¹⁶. Ovaj Zakon propisuje i da predmetni programi za nastavu na jeziku nacionalnih manjina moraju biti usklađeni i sadržati teme iz oblasti istorije, književnosti, umjetnosti i kulture nacionalnih manjina¹¹⁷. Zakon daje mogućnost svim učenicima ili studentima koji nisu pripadnici nacionalnih manjina da uče jezik manjine sa kojom žive¹¹⁸.

Međutim, u mnogim školama u kojima se uči na jezicima manjina nastava se ne izvodi u cijelosti na jeziku manjina. Tako u osnovnoj školi *Boško Strugar* u Ulcinju učenici koji pohađaju nastavu na albanskom jeziku imaju veći broj predmeta na srpskom jeziku¹¹⁹. Uslijed toga, učenici su prinuđeni da čas engleskog jezika pohađaju na srpskom jeziku što djeci predstavlja dodatni napor jer istovremeno moraju da koriste dva strana jezika¹²⁰.

I pored pomenutih nedostataka treba naglasiti da postoji pomak u implementaciji prava na školovanje na maternjem jeziku kada je reč o albanskoj nacionalnoj manjini. U Ulcinju, gdje Albanci čine većinu, po zadnjem popisu stanovništva ima ih 72.14 odsto¹²¹, u svim školama se uči i na jeziku nacionalne manjine¹²².

¹¹³ Vidi gore pod 72, član 68

¹¹⁴ Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju (Službeni list Republike Crne Gore" br. 64/02), usvojen je 22.11.2002. godine

¹¹⁵ *Ibid*, član 11, stav 2

¹¹⁶ Vidi gore pod 1, član 13, stav 2

¹¹⁷ *Ibid*, član 15, stav 1 i 3

¹¹⁸ *Ibid*, član 13, stav 4 član 15, stav 4

¹¹⁹ Izvještaj sa istraživanja u Ulcinju, 11.11.2006.godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

¹²⁰ *Ibid*

¹²¹ Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2003.godine u Ulcinju živi 72.14% albanaca. Podatak uzet sa zadnjeg popisa iz 2003.godine. Informacija se nalazi na sajtu Zavoda za statistiku Crne Gore <http://www.monstat.cg.yu>

¹²² Vidi gore pod 120

I pored zastupljenosti nastave na albanskom jeziku Nastavni plan i program na albanskom jeziku i književnosti dugo je bio problem zbog male zastupljenosti albanske književnosti na koji je permanentno ukazivala albanska populacija¹²³. Donedavno su albanski pisci birani po političkoj orijentaciji, a ne po njihovoj stvarnoj umjetničkoj vrijednosti¹²⁴. Tako na primjer u srednjim školama učenici koji su pohađali nastavu na albanskom jeziku učili su o albanskom piscu Sinan Hasaniju koji je pripadao sociorealizmu i nije imao posebnu vrijednost u albanskoj književnosti, a nije se učio Ismail Kadare, najpriznatiji albanski pisac u albanskoj književnosti¹²⁵.

Danas je kvalitet sadržaja udžbenika na albanskom jeziku i književnosti mnogo bolji¹²⁶. Novi program koji je odobren od ministarstva u velikoj mjeri ispunjava međunarodne standarde¹²⁷. Uvedeni su pisci čija djela imaju umjetničku vrijednost bez obzira na njihovo političko opredeljenje¹²⁸. Problemi postoje u predmetu »Istorija« koji je na istom nivou kao i prošlih godina i gdje zastupljenost albanske istorije nije na zadovoljavajućem nivou¹²⁹.

Iako su mnogi udžbenici prevedeni na albanski jezik, učenici su ipak prinuđeni da koriste određeni broj udžbenika na srpskom jeziku. Tako na primjer Udžbenik muzičke kulture za VI razred osnovne škole je na srpskom jeziku i na ciriličnom pismu¹³⁰. Na udžbeniku geografije za VI razred osnovne škole koji je na albanskom jeziku, mnoge ilustracije su na srpskom jeziku¹³¹. Udžbenik engleskog jezika

¹²³ Intervju istraživača Inicijative sa novinarem nedeljnih novina na albanskom jeziku od 03.11.2006.godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative.

¹²⁴ *Ibid*

¹²⁵ *Ibid*

¹²⁶ Intervju istraživača Inicijative sa zamjenikom direktora privatne gimnazije na albanskom jeziku od 13.10.2006. godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative.

¹²⁷ Intervju istraživača Inicijative sa članom Opštег savjeta za obrazovanje od 14.11.2006. godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative.

¹²⁸ Intervju istraživača sa predstavnikom albanske manjine, profesorem albanskog jezika na Učiteljskim studijama u Podgorici od 28.10.2006. godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

¹²⁹ *Ibid*

¹³⁰ Izvještaj sa istraživanja, 11.11.2006.godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

¹³¹ Udžbenik VI razreda koji je izdao Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, 1994, od autora Marija Potkonjak, Miodrag Milošević ima ilustracije koje su na srpskom jeziku i na ciriličnom pismu. Tako na strani 27 ilustracija je na srpskom jeziku, ilustracija na 26 strani, na 84 str. , na 148 str. itd.

je na srpskom jeziku¹³². Primećuju se evidentne greške¹³³ u prevodenju udžbenika od I do IV razreda osnovne škole sa srpskog jezika na albanski jezik. Udžbenik matematike i radne sveske za mlađe razrede su takođe loše prevedeni. Tekstualni zadaci su neshvatljivi za učenike, na ilustrativnim primjerima su riječi odnosno rečenice pisane na srpskom¹³⁴.

Od ove godine se krenulo sa sprovodenjem reformisane gimnazije, što se odnosi i na srednje škole gdje se nastava odvija na albanskom jeziku¹³⁵. Od početka školske godine učenici koji su pohađali nastavu na albanskom jeziku nisu imali nijedan udžbenik na albanskom jeziku¹³⁶. Kao problem se navodi da izdavači tekstova u Crnoj Gori, odnosno Zavod za školstvo nisu imali vremena da prevedu tekstove sa srpskog jezika na albanski jezik¹³⁷. Ministarstvo obrazovanja je donijelo rješenje po kome se svim učenicima daju udžbenici na srpskom jeziku kako bi učili iz njih, dok će se proces odgovaranja sprovoditi na albanskom jeziku. Ovo je predviđeno kao privremeno rješenje, dok se adekvatni udžbenici ne prevedu. I nastavnici i učenici su ovo rješenje smatrali neprihvatljivim¹³⁸. Poslije tri mjeseca od početka školske godine Savjet za obrazovanje je na sjednici donio odluku da se koriste osam knjiga koje je izdala izdavačka kuća iz Prištine *Libri shkollar*, kako bi školska godina protekla bez većih problema¹³⁹.

U Baru, nastava se izvodi na albanskom jeziku samo u školi *Derd Kastriot Skenderbeg*¹⁴⁰. Po zadnjem popisu stanovništva u Baru živi 7.61 odsto Albanaca odnosno 3048¹⁴¹. U svim ostalim školama u Baru nastava se izvodi na zvaničnom maternjem jeziku¹⁴².

¹³² Vidi gore pod 126

¹³³ Neadekvatan prevod sa srpskog na albanski primećuje veliki broj učitelja i profesora. Jedan od mnogobrojnih primjera: »Kućni ljubimci« se prevodi kao »Favoritet shtëpiak«.

¹³⁴ Tekst upućen ministru obrazovanja od strane profesora razredne nastave. Nalazi se u dokumentaciji inicijative

¹³⁵ Vidi pod 126

¹³⁶ *Ibid*

¹³⁷ *Ibid*

¹³⁸ *Ibid*

¹³⁹ Dnevni list "Vijesti" 19.10.2006.godine, "Ministarstvo "za" ako Savjet odobri" - SI.R.

¹⁴⁰ Dopis koji je opština Bar dostavila Inicijativi 1.11.2006.godine na podneti zahtev za slobodan pristup informacijama, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

¹⁴¹ Podatak uzet iz popisa iz 2003.godine.

¹⁴² Vidi gore pod 140

Nastava na romskom, bosanskom i hrvatskom jeziku ne sprovodi se u skladu sa Ustavom i zakonima koji regulišu ovu oblast. U Beranama gdje po zadnjem popisu živi 16.15 odsto Bošnjaka nema škole sa nastavom na bosanskom jeziku¹⁴³. Tako je i u svim ostalim opština u Crnoj Gori. U Tivtu, u okviru Osnovne škole *Drago Milović* koju pohađa veliki broj djece hrvatske nacionalnosti, postoji samo jedno odeljenje, što svakako nije dovoljno u odnosu na koncentrisanost hrvatske manjine u tom gradu (19.54 odsto)¹⁴⁴. Djeca romske nacionalnosti skoro u svakoj školi sjede na zadnjim klupama, ne obezbeđuju im se knjige, ne posvećuje im se dovoljna pažnja¹⁴⁵. U selu Ozrinić kod Nikšića u osnovnoj školi *Radoje Čizmorić* učenicima romske nacionalnosti koja su pohađala vanrednu nastavu, bilo je dozvoljeno da dolaze na časove samo vikendom kada ostala djeca nisu prisutna u školi, dok sada idu radnim danima poslije 17 časova kada nema druge djece¹⁴⁶. Prema procjenama nevladinog sektora, svega pet odsto romske populacije je obuhvaćeno formalnim sistemom obrazovanja dok samo njih pet visokoškolskim obrazovanjem¹⁴⁷. Zakon o manjinskim pravima i slobodama daje mogućnost učenicima koji ne pripadaju manjinama da uče jezik manjine sa kojom žive¹⁴⁸. Međutim, to pravo se ne koristi. Tako na primjer u osnovnoj školi *Maršal Tito* gdje od 368 učenika koji pohađaju nastavu na srpskom jeziku od V-VIII razreda samo njih 32 uči albanski na bazi fakultativne nastave¹⁴⁹. U osnovnoj školi *Boško Strugar* nema niti jednog učenika koji je izrazio interesovanje za učenje albanskog jezika na bazi fakultativne nastave¹⁵⁰. U gimnaziji *Bratstvo jedinstvo* ni jedan učenik ne uči albanski jezik na bazi fakultativne nastave¹⁵¹.

¹⁴³ Dopis koji je Opština Berane dostavila Inicijativi 27.10.2006.godine na podneti zahtjev za slobodan pristup informacijama, nalazi se u dokumentaciji Inicijative.

¹⁴⁴ Dopis koji je Opština Tivat dostavila Inicijativi 27.10.2006.godine na podneti zahtjev za slobodan pristup informacijama, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

¹⁴⁵ Izvještaj sa istraživanja u Nikšiću o romskoj nacionalnoj manjini, 19.10.2006. godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

¹⁴⁶ Izvještaj sa istraživanja u Nikšiću o romskoj nacionalnoj manjini, 19.10.2006. godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

¹⁴⁷ Dnevni list "Dan", 9.11.2006. godine

¹⁴⁸ Vidi gore pod 1, član 13, stav 4

¹⁴⁹ Vidi gore pod 127

¹⁵⁰ *Ibid*

¹⁵¹ *Ibid*

II. Zakon o slobodnom pristupu informacijama

Zakon o slobodnom pristupu informacijama usvojila je Skupština Crne Gore 8. novembra 2005. godine, nakon inicijative nekoliko nevladinih organizacija¹⁵². Ovim zakonom se svakom pravnom i fizičkom, domaćem ili stranom licu daje pravo na pristup informacijama od javnog značaja¹⁵³ i nameće obaveza državnim organima da građanima omoguće ostvarivanje tog prava. Iako pravo na slobodan pristup informacijama nije isto što i pravo na informisanje, treba istaći da je ovo drugo regulisano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama¹⁵⁴ i Univerzalnom deklaracijom o pravima čovjeka¹⁵⁵. Pravo na slobodan pristup informacijama je prvi put uvedeno u Švedskoj 1776 godine, dok je prvi zakon donesen u Sjedinjenim Američkim Državama 1966. godine¹⁵⁶.

Ovaj zakon je važan jer vlasti ne posjeduju informacije u svoje ime već u ime njenih građana pa su i sva dokumenta u posjedu organa vlasti u stvari dokumenta svih građana Crne Gore. Uslijed toga, osnovni princip je da je svaka informacija javna, odnosno da joj pristup može biti ograničen samo u rijetkim, strogopropisanim situacijama, kada razlozi za izuzimanje značajno prevladavaju nad pravom javnosti da zna¹⁵⁷. Ostvarivanjem prava na slobodan pristup informacijama,

¹⁵² Organizacije koje su pokrenule inicijativu su bile Asocijacije mladih novinara Crne Gore (AMN) i Program za Sloboden pristup informacijama (FAIP). "Vodič kroz zakon o slobodnom pristupu informacijama sa obrascima za praktičnu primjenu", str. 4, izdala Asocijacija mladih novinara Crne Gore

¹⁵³ Vidi gore pod 2, član 1

¹⁵⁴ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, usvojena 4.novembra 1950.godine, stupila na snagu 3.septembra 1953. godine, dopunjena Protokollom 11, stupio na snagu 1.novembra 1998.godine

¹⁵⁵ Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka, usvojena je u Generalnoj skupštini UN, 10. decembra 1948. god. Predstavlja prvi dokument koji se posebno bavi ljudskim pravima tj. prvi univerzalni katalog ljudskih prava u istoriji, u kome je definisan sadržaj ljudskih prava i sloboda za sve ljude na svetu, bez diskriminacije. Ovaj dokument je i osnova za mnoge druge dokumente iz oblasti ljudskih prava koji su nastali u XX veku. Datum usvajanja ovog dokumenta (*10. decembar*) je proglašen za Međunarodni dan ljudskih prava

¹⁵⁶ Vidi gore pod 152, str 4

¹⁵⁷ *Ibid*

građanima bi trebalo da se omogući uživanje i drugih ljudskih prava i sloboda kao što su pravo na informisanje ili sloboda mišljenja. Funkcija ovog zakona je i da građanina kao pojedinca aktivno uključi u političke procese i u kontrolu rada onih kojima je povjerio vršenje javne vlasti¹⁵⁸. Institut slobodnog pristupa informacijama je nezamenljiva poluga i pokretačka snaga u procesu izgradnje demokratskog društvenog uređenja i uspostavljanju pravne države¹⁵⁹.

Četiri su osnovna principa na kojima se ovo pravo zasniva: sloboda informisanja, zabrana diskriminacije, otvorenost rada organa vlasti i hitnost postupka¹⁶⁰. Pod pravom na pristup informaciji podrazumjeva se pravo traženja, primanja, korišćenja i širenja informacija kojima raspolaže organ vlasti¹⁶¹. Informacija je dokument, njegova kopija ili dio dokumenta u pisanoj, štampanoj, video zvučnoj elektronskoj ili drugoj formi koji se nalaze u posjedu organa vlasti¹⁶². Pristup informacijama može se zahtjevati od državnih organa (skupština, Vlada, sudovi, tužilaštva itd.), organa lokalne samouprave, javnih ustanova i preduzeća kao i drugih pravnih lica koja vrše javna ovlašćenja, a koje osniva država ili neki od njenih organa¹⁶³.

Svaki organ vlasti u Crnoj Gori dužan je da objavi vodič za sloboden pristup informacijama u kome pruža pregled vrsta informacija koje ima u svom posjedu¹⁶⁴. Tu spadaju javni registri, javne evidencije, podaci o zaposlenima, podaci o postupku podnošenja zahtjeva, dobijanju informacije i mehanizmima zaštite ovog prava¹⁶⁵. U Srbiji je, primjera radi, slična situacija sem što se pomenuti dokument ne zove „Vodič za sloboden pristup informacijama“ već „Informator o radu organa javne vlasti“. Inače, u Srbiji je „Vodič kroz Zakon o slobodnom pristupu informacijama“¹⁶⁶ dokument koji izdaje povjerenik za informacije od javnog značaja i koji sadrži praktična uputstva za ostvarivanje i

¹⁵⁸ „Primena tranzicionih zakona u Srbiji 2005.“, str. 9, Inicijativa mladih za ljudska prava kancelarija u Beogradu

¹⁵⁹ *Ibid*

¹⁶⁰ *Ibid*, član 2

¹⁶¹ *Ibid*, član 4

¹⁶² *Ibid*, član 4 stav 2

¹⁶³ *Ibid*, stav 3

¹⁶⁴ *Ibid*, član 5

¹⁶⁵ *Ibid*

¹⁶⁶ Vodič kroz Zakon o slobodnom pristupu informacijama, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2005. godine

zaštitu ovog prava¹⁶⁷. Pored toga što su dužni da izdaju Informator o svom radu, organi javne vlasti u Srbiji moraju podnijeti povjereniku i godišnji izvještaj o radnjama koje su preduzeli u cilju primjene ovog Zakona¹⁶⁸.

Dobro je da je crnogorski zakonodavac imao u vidu lica sa invaliditetom i teškoće na koje mogu naići prilikom ostvarivanja ovog prava te je njima omogućio pristup na način i u obliku koji odgovara njihovim potrebama¹⁶⁹.

Lista ograničenja za ostvarivanje ovog prava izgleda preširoka. Pristup se neće omogućiti ako bi obelodanjivanje informacije značajno ugrozilo:

- nacionalnu bezbjednost, odbranu i međunarodne odnose¹⁷⁰
- javnu bezbjednost¹⁷¹
- komercijalni i drugi ekonomski privatni ili javni interes¹⁷²
- ekomska, monetarna i devizna politika države¹⁷³
- sprečavanje, istraživanje i procesuiranje krivičnih dela¹⁷⁴
- privatnost i druga lična prava pojedinaca, osim za potrebe sudskog ili upravnog postupka¹⁷⁵
- postupak obrade i donošenja službenih akata¹⁷⁶

Pod „značajnim ugrožavanjem“ smatra se šteta koja bi nastala, a koja je značajno veća od javnog interesa za objavljivanjem informacije¹⁷⁷. Vrlo interesantno rješenje za koje se opredjelio zakonodavac je da ova ograničenja neće važiti, ako tražena informacija sadrži podatke koji očigledno ukazuju na: nepoštovanje materijalnih propisa, neovlašćeno korišćenje javnih sredstava, zloupotrebu ovlašćenja, nesavjesno

¹⁶⁷ Srpski Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (Službeni glasnik Republike Srbije broj 120/04, usvojen novembra 2004. godine, član 37

¹⁶⁸ *Ibid*, član 43

¹⁶⁹ Vidi gore pod 2, član 7

¹⁷⁰ *Ibid*, član 9 stav 1

¹⁷¹ *Ibid*, član 9, stav 2

¹⁷² *Ibid*, član 9, stav 3

¹⁷³ *Ibid*, član 9, stav 4

¹⁷⁴ *Ibid*, član 9, stav 5

¹⁷⁵ *Ibid*, član 9, stav 6

¹⁷⁶ *Ibid*, član 9, stav 7

¹⁷⁷ *Ibid*, član 9

vršenje službene dužnosti, postojanje sumnje da je izvršeno krivično djelo ili postojanje razloga za pobijanje sudske odluke¹⁷⁸. Na ovaj način zakon afirmaše korišćenje ovog prava u borbi protiv korupcije i nepoštovanja zakona.

Da bi došao do tražene informacije podnositelj mora podnijeti zahtjev¹⁷⁹ i to u pisanom obliku, neposredno, putem pošte ili elektronskim putem¹⁸⁰. Zahtjev treba da sadrži: osnovne podatke o traženoj informaciji, način na koji se želi dostavljanje informacije, podatke o podnosiocu zahtjeva (ime i prezime, prebivalište ili boravište, naziv firme i sjedište) i druge podatke koji olakšavaju pronalaženje tražene informacije¹⁸¹. U pogledu sadržine zahtjeva srpski i crnogorski zakon su gotovo identični, ali nedostatak crnogorskog zakona je u tome što nije predviđao mogućnost usmenog podnošenja zahtjeva.

Pravo na pristup informacijama može se ostvariti:

- neposrednim uvidom u traženi dokument¹⁸²
- prepisivanjem informacije u prostorijama organa vlasti¹⁸³
- prepisivanjem, prevođenjem ili fotokopiranjem informacije od strane organa vlasti i dostavljanjem tražiocu¹⁸⁴

Ukoliko se dogodi da se pristup omogući samo djelu informacije, tada će se dio informacije kojem je pristup zabranjen izbrisati¹⁸⁵, a na samom dokumentu mora se staviti napomena „izvršeno brisanje“¹⁸⁶.

Pošto primi zahtjev za slobodan pristup informaciji, organ vlasti mora odmah, a najkasnije u roku od osam dana donijeti rješenje i dostaviti ga podnosiocu zahtjeva¹⁸⁷. Od ovog pravila postoje dva izuzetka. Prvi je da, ukoliko je informacija potrebna radi zaštite života ili slobode nekog

¹⁷⁸ *Ibid*, član 10

¹⁷⁹ *Ibid*, član 11

¹⁸⁰ *Ibid*

¹⁸¹ *Ibid*, član 12

¹⁸² *Ibid*, član 13 stav1

¹⁸³ *Ibid*, član 13, stav 2

¹⁸⁴ *Ibid*, član 13, stav 3

¹⁸⁵ *Ibid*, član 13

¹⁸⁶ *Ibid*, član 13

¹⁸⁷ *Ibid*, član 16

lica rok iznosi najviše 48 časova¹⁸⁸. Drugi izuzetak postoji u slučaju da se traži veliki broj informacija ili da pronalaženje informacije dovodi do ometanja redovnog obavljanja poslova u organu vlasti. Tada se rok može produžiti do 15 dana¹⁸⁹. Ako je zahtjev neuredan, tražilac ima osam dana da otkloni nedostatke¹⁹⁰.

Rješenjem organa vlasti može se omogućiti pristup traženoj informaciji i tada se njime određuje način, rok i troškovi uvida u traženi dokument¹⁹¹. Rok za pristup ne može biti duži od tri dana¹⁹², a troškovi se plaćaju prije uvida¹⁹³. Pod troškovima se podrazumjevaju "stvarni troškovi" organa vlasti nastali uslijed prepisivanja, fotokopiranja ili prevođenja dokumenta¹⁹⁴. Lice sa invaliditetom ne plaća pomenute troškove¹⁹⁵. Ukoliko se rješenjem odbija zahtjev moraju se navesti razlozi¹⁹⁶.

Ukoliko podnositelj zahtjeva nije zadovoljan rješenjem organa vlasti, može podnijeti žalbu organu koji vrši nadzor nad njegovim radom¹⁹⁷. U slučaju da nema takvog organa može se pokrenuti upravni spor¹⁹⁸. O podnijetoj žalbi mora biti odlučeno rješenjem u roku od 15 dana¹⁹⁹. Važno je naglasiti da ulaganje žalbe ne odlaže izvršenje rješenja²⁰⁰. Što se tiče upravnog spora kao mehanizma za zaštitu prava na slobodan pristup informacijama zakon navodi samo da je taj postupak hitan²⁰¹. U Srbiji se u slučaju da organ javne vlasti ne odgovori na podneti zahtjev, ili to učini ali odgovor nije u skladu sa odredbama zakona, daje mogućnost tražiocu informacije da podnese žalbu povjereniku za informacije od javnog značaja (u daljem tekstu povjerenik)²⁰². U trenutku kada je uspostavljen, povjerenik je bio potpuno nova institucija u pravnom sistemu Srbije. Njegov osnovni zadatak je da se stara o

¹⁸⁸ *Ibid*, stav 2

¹⁸⁹ *Ibid*

¹⁹⁰ *Ibid*, član 17

¹⁹¹ *Ibid*, član 18

¹⁹² *Ibid*

¹⁹³ *Ibid*

¹⁹⁴ *Ibid*, član 19

¹⁹⁵ *Ibid*, stav 3

¹⁹⁶ *Ibid*, član 18

¹⁹⁷ *Ibid*, član 20

¹⁹⁸ *Ibid*

¹⁹⁹ *Ibid*, član 22

²⁰⁰ *Ibid*, član 23

²⁰¹ *Ibid*, član 24

²⁰² Vidi gore pod 167, član 22

ostvarivanju prava na sloboden pristup informacijama, a posebno: da odlučuje o žalbama na odluke organa javne vlasti, da izradi i objavi priručnik sa praktičnim uputstvima za ostvarivanje prava predviđeni zakonom i da podnosi Narodnoj skupštini Republike Srbije redovne izveštaje o tome kako organi vlasti primenjuju Zakon²⁰³. Pored toga, to je organ koji obaveštava ministarstvo nadležno za poslove informisanja o kršenju Zakona, a koje nakon toga podnosi prekršajne prijave protiv odgovornih lica²⁰⁴. Dakle, u Srbiji se pravo na sloboden pristup informacijama štiti tako što se podnosi žalba povjereniku koji zatim nalaže organima javne vlasti da dostave tražene informacije. Nezavisno od toga tražilac može i sam pokrenuti prekršajni postupak protiv nadležnih lica u organima javne vlasti. Rezultati dosadašnjeg rada povjerenika u potpunosti opravdavaju njegovo postojanje u pravnom sistemu Srbije. Istraživanje primjene ovog Zakona koje je Inicijativa sprovela u Srbiji pokazalo je da 98 odsto organa javne vlasti nakon reakcije povjerenika dostavljaju tražiocu tražene informacije²⁰⁵. Institucija povjerenika postoji i u Sloveniji, ali i u drugim zemljama, i pokazala je slične rezultate. Inicijativa smatra da je ova institucija jedan od mehanizama za zaštitu ovog prava koji bi trebalo da postoji i u Crnoj Gori.

Jako dobro rješenje crnogorskog zakona je da zaposleni u organu vlasti koji objelodani informaciju o zloupotrebi ili neregularnosti u radu tog organa ne može zbog toga biti pozvan na odgovornost²⁰⁶. Time se sprečava eventualna odmazda unutar organa vlasti prema licu koje je objelodanilo takvu informaciju.

Interesantno je da ministarstvo nadležno za poslove medija sprovodi nadzor nad sproveđenjem izrade i objavljivanja vodiča za pristup informacijama²⁰⁷. Zakon ne pruža informaciju o tome ko vrši nadzor nad sproveđenjem ostalih odredbi ovog zakona.

Organ vlasti koji prekrši ovaj Zakon kazniće se novčanom kaznom od desetostrukog do stostrukog iznosa minimalne zarade u Crnoj Gori ukoliko:

²⁰³ Vidi gore pod 166, strana 30

²⁰⁴ Vidi gore pod 167, član 45

²⁰⁵ "Monitoring primene tranzicionih zakona u Srbiji 2006", Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd, decembar 2006. godine

²⁰⁶ *Ibid*, član 25

²⁰⁷ *Ibid*, član 26

- ne sačini ili ne objavi vodič za pristup informacijama²⁰⁸
- ne omogući pristup informaciji²⁰⁹ ili uvid u javni registar ili drugu javnu evidenciju²¹⁰
- ne omogući pristup informaciji licu sa invaliditetom na način i u obliku koji odgovara njegovim potrebama²¹¹
- omogući pristup suprotно predviđenim zakonskim ograničenjima²¹²
- ne omogući pristup podacima koji ukazuju na nepoštovanje materijalnih propisa, neovlašćeno korišćenje javnih sredstava, zloupotrebu ovlašćenja, nesavjesno vršenje službene dužnosti, postojanje sumnje da je izvršeno krivično djelo ili postojanje razloga za pobijanje sudske odluke²¹³
- pozove na odgovornost zaposlenog koji objelodani informaciju o zloupotrebi ili neregularnosti u organu vlasti u kome radi

Lice koje je u organu vlasti odgovorno za neki od prethodno navedenih prekršaja kazniće se novčanom kaznom u iznosu od dvostrukog do desetostrukog iznosa minimalne zarade u Crnoj Gori. Dakle, u slučaju kršenja Zakona o slobodnom pristupu informacijama novčanu kaznu plaća organ vlasti, ali i lice koje je odgovorno u organu vlasti. Razlika je samo u visini predviđene novčane kazne.

²⁰⁸ *Ibid*, član 27

²⁰⁹ *Ibid*, stav 2

²¹⁰ *Ibid*

²¹¹ *Ibid*, član 27 stav 3

²¹² *Ibid*, stav 4

²¹³ *Ibid*, stav 5

Primjena Zakona o slobodnom pristupu informacijama

Prema zadnjim podacima nevladine organizacije Mreža za afirmaciju nevladinog sektora (u daljem tekstu MANS)²¹⁴, koja prati ovaj zakon od njegovog stupanja na snagu, u 38 odsto slučajeva pristup informacijama bio je dozvoljen, u 13 odsto slučajeva organ vlasti nije posjedovao informaciju, u 11 odsto kao odgovor navedena je nenadležnost institucija, u četiri i po odsto slučajeva informacije nisu dostavljene jer se zahtjevom tražilo sačinjavanje informacije, u tri odsto podnijetih zahtjeva nije dozvoljen pristup, a u 21 odsto slučajeva institucije su ignorisale zahtjeve²¹⁵.

U 63 odsto od ukupnog broj podnijetih zahtjeva institucije ne poštuju propisani rok od osam dana za donošenje rješenja o podnijetom zahtjevu, dok je nakon podnetih žalbi procenat dostavljenih odgovora nešto veći 49 odsto²¹⁶.

Visoki procenat čutanja administracije (21 odsto) kao i značajan broj negativnih odgovora na podnute zahtjeve (36 odsto) su jasan pokazatelj odnosa crnogorskih organa vlasti prema implementaciji Zakona o slobodnom pristupu informacijama²¹⁷.

Inicijativa je od septembra do novembra pratila primjenu Zakona o slobodnom pristupu informacijama. Istraživači Inicijative su poslali zahtjeve na adrese različitih državnih institucija kao što su sudstva, ministarstva, prekršajni organi, opštine itd.

Svim opštinama u Crnoj Gori Inicijativa je 11. oktobra 2006. godine podnijela zahtjev²¹⁸ u kome je tražila dostavljanje sledeće informacije:

²¹⁴ Mreža za afirmaciju nevladinog sektora-MANS je u novembru ove godine objavila publikaciju »Pravo da znam« u kojoj su dati podaci prvih 1000 zahtjeva koji su podnešeni u periodu od 20.decembra do 11.jula 2006. godine

²¹⁵ »Pravo da znam«, strana 106

²¹⁶ *Ibid*

²¹⁷ *Ibid*

²¹⁸ Zahtjevi su poslati 11.10.2006.godine u 21 opštinu i nalaze se u dokumentaciji Inicijative

- Koji su jezici u službenoj upotrebi na teritoriji vaše opštine?
- Da li se u vašoj opštini vode sudske i upravne postupci na nekom od jezika nacionalnih manjina? Ako je odgovor pozitivan, molim vas nabrojte koji su to jezici.
- Da li se javne isprave u vašoj opštini izdaju na jezicima nacionalnih manjina? Ako je odgovor pozitivan, molim vas nabrojte koji su to jezici.
- Da li se u radu lokalne samouprave i na zasedanjima skupštine opštine koristi neki od jezika nacionalnih manjina? Ako je odgovor pozitivan, molim vas nabrojte koji su to jezici.
- Da li su imena organa koji vrše javna ovlašćenja, nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljenih mjesta, trgova i ulica i drugi toponimi ispisani na nekom od jezika nacionalnih manjina? Ako je odgovor pozitivan, molim vas nabrojte koji su to jezici.
- Da li u vašoj opštini postoje škole ili odeljenja u školama u kojima se nastava odvija na nekom od jezika nacionalnih manjina? Ako je odgovor pozitivan, molim vas nabrojte koji su to jezici.
- Da li u vašoj opštini postoje štampani ili elektronski mediji na nekom od jezika nacionalnih manjina? Ako je odgovor pozitivan, molim vas nabrojte koji su to jezici i da li u tom slučaju opština učestvuje u njihovom finansiranju i u kojoj mjeri?
- U kom procentu su pripadnici nacionalnih manjina zastupljeni u organima lokalne samouprave (zaposlena, postavljena i izabrana lica)?

Odgovor u predviđenom roku Inicijativa je dobila od dvije opštine: Nikšić i Andrijevica. Šest opština odgovorilo je sa zakašnjenjem²¹⁹. Nakon predviđenog roka Inicijativa je ponovila zahtjev za trinaest opština²²⁰. Odgovor u zakonskom roku dobijen je od tri opštine: Tivat, Žabljak i Berane, dok su četiri opštine kasnile sa odgovorom.

²¹⁹ Opštine koje nisu odgovorile u predviđenom zakonskom roku su: Mojkovac, Pljevlja, Rožaje, Bar, Podgorica, Žabljak i nalaze se u dokumentaciji Inicijative

²²⁰ Ponovljene zahtjeve je Inicijativa poslala 27.10 u šest opština dok 1.11.2006.

godine u osam opština. Zahtjevi se nalaze u dokumentaciji Inicijative

Inicijativa je pokrenula tužbe Upravnom суду Crne gore zbog čutanja administracije protiv pet opština: Bijelo Polje, Budva, Herceg Novi, Plav i Ulcinj²²¹.

Osnovnim sudovima i područnim organima za prekršaje u Crnoj Gori, Inicijativa je 6. novembra 2006. godine uputila zahtjev za slobodan pristup informacijama. Za razliku od opština, sudstva su bila ažurnija u donošenju rješenja za pristup informacijama. Nije bilo slučajeva odbijanja informacije. Od 15 zahtjeva osnovnim sudovima, devet je odgovorilo u predviđenom roku, četiri je kasnilo sa rješenjem dok odgovor od dva osnovna suda još nije stigao. Od osnovnih sudova zahtjevane su sledeće informacije:

- Da li je u toku 2005-2006 godine pred Vašim sudom vođen krivični postupak za krivična djela iz člana 370 Krivičnog Zakonika RCG (Sl. List br. 70/2003)?
- Ukoliko jeste, protiv koliko lica?
- Na koji način je okončan postupak protiv navedenih lica (koliko je donijeto osuđujućih presuda, u tom slučaju koje su sankcije izrečene a koliko je bilo oslobođajućih presuda)?
- Koje su nacionalnosti oštećena lica?
- Koje su nacionalnosti izvršioci tih djela?

Od 17 podnijetih zahtjeva područnim organima, odgovor je u predviđenom roku stigao od 10 organa za prekršaje, tri kasne sa odgovorom, dok odgovor nije stigao od četiri područna organa za prekršaje

²²¹ Tužbe su poslate 29.11.2006.godine i nalaze se u dokumentaciji Inicijative

III. Prava seksualnih manjina

U važećem Ustavu koji je donijet 1992. godine²²² ne postoji član koji reguliše prava seksualnih manjina. Sloboda seksualne orijentacije nije direktno pomenuta ni u Ekspertskom tekstu ustava²²³. Ovaj dokument u djelu koji reguliše ljudska prava i slobode zabranjuje diskriminaciju po bilo kojoj osnovi, ali ne pominje eksplicitno seksualnu orijentaciju²²⁴.

Model Zakona protiv diskriminacije koji je uradio Centar za demokratiju i ljudska prava (u daljem tekstu CEDEM), a koji bi uskoro trebao biti predložen skupštini Crne Gore na razmatranje, pominje zabranu diskriminaciju na osnovu polne opredeljenosti²²⁵. U ovom modelu se navodi da je seksualna orijentacija stvar svakog pojedinca i da niko ne može biti prisiljen da javno iznese svoju seksualnu opredeljenost, dok s druge strane, svako ima pravo da javno saopšti svoju seksualnu opredeljenost²²⁶. Svako diskriminatorno ponašanje zbog seksualne orijentacije je, ovim modelom, zabranjeno²²⁷.

Prava seksualnih manjina promovisana su takođe i u “Deklaraciji o toleranciji i suživotu” koju je pokrenula NVO Bonum iz Pljevalja. Međutim, deklaracija nije ušla u skupštinsku proceduru iako ju je prošle godine potpisalo oko 6000 građana predvodjenih ovom nevladinom organizacijom²²⁸.

Tokom istraživanja koje je Inicijativa sprovela krajem 2006. godine došlo se do saznanja da su seksualne manjine najmarginalizovani ranjiva grupa u Crnoj Gori²²⁹.

²²² Vidi gore pod 72

²²³ Vidi gore pod 107

²²⁴ *Ibid*, član 15: “Zabranjena je bilo kakva, neposredna ili posredna diskriminacija po osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, boje kože, etničkog ili društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovinskog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva.”

²²⁵ Zakon protiv diskriminacije-model, CEDEM, februar 2006.

²²⁶ *Ibid*, član 18

²²⁷ *Ibid*, član 18 stav 3

²²⁸ Dnevni list ”Vijesti”, 18.10.2006.godine

²²⁹ Izvještaj sa istraživanja, 05.11.2006.godine. nalazi se u dokumentaciji Inicijative

Danas u Crnoj Gori nema niti jedne osobe koja se javno deklariše kao pripadnik manjinske seksualne orijentacije²³⁰. O broju pripadnika seksualnih manjina ne postoje čak ni nezvanični podaci²³¹. Pitanje seksualne orijentacije je tabu tema za crnogorsko društvo koje nema razumevanje za njihova prava i potrebe. Postoji potpuno ignorisanje ne samo od građana, već i od same države koja ovaj problem još uvek nije identifikovala, niti ima jasnu strategiju za njegovo rešavanje u skorijoj budućnosti.

U Crnoj Gori ne postoje ni nevladine organizacije koje se zalažu za unapređenje i poštovanje prava seksualnih manjina²³². Inicijativa je pokušavajući da istraži ovu problematiku jako teško dolazila u kontakt sa pripadnicima seksualnih manjina. Jedina nevladina organizacija u Crnoj Gori koja se svojevremeno zalagala za prava seksualnih manjina bila je “Slobodna duga”. Međutim, danas ta organizacija nije upisana u registar nevladinih organizacija koji se vodi pri Ministarstvu pravde, dok je koordinatorka organizacije nedostupna javnosti²³³.

Ne postoji nijedna osoba u Crnoj Gori koja bi se javno izjasnila kao pripadnik LGBTIIQ grupacije. Sprovedeno istraživanje ukazuje na činjenicu da pripadnici seksualnih manjina žive izolovano i u strahu da će biti odbačeni od društva. Obično su to ljudi koji su prinuđeni da žive odvojene živote, skrivene od javnosti i od svojih najbližih jer postoji jaka društvena osuda same ideje o pravima seksualnih manjina²³⁴. Jedino rješenje vide u mogućnosti odlaska u inostranstvo gdje bi slobodno izražavali svoju seksualnu orijentaciju²³⁵.

Krajem 2004. godine ispred zgrade RTCG na desetine navijača fudbalskog kluba “Budućnost” iz Podgorice koji sebe nazivaju “Varvari” i mnogi drugi građani Crne Gore protestovali su zbog emisije koja je emitovana na televiziji *Crna Gora 1*. Gost emisije bio je Atila Kovač, gej aktivista koji je pričao o seksualnim pravima i slobodama. Grupa ljudi predvodjena navijačima dočekali su Atilu

²³⁰ Ibid

²³¹ Ibid

²³² Ibid

²³³ Ibid

²³⁴ Izvještaj sa istraživanja, razgovor sa X.X. obavljen 15.11.2006. godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

²³⁵ Ibid

ispred zgrade televizije, gađali ga kamenicama i psovali. Pritom su pokazivali izrazito agresivno ponašanje i želju da se sa Atilom Kovačem fizički obračunaju. Veće incidente sprecilo je prisustvo policije²³⁶. Pošto su pojedini navijači privedeni u stanicu policije izjavili su da su samo branili čast i ugled Crne Gore²³⁷. Osim ovog usamljenog slučaja u kome je emitovana emisija posvećena seksualnim manjinama, mediji ovaj problem uglavnom ignoriraju.

²³⁶ "Danas", 22.11.2004.godine, Naslov: Izostale javne reakcije na kamenovanje "gej gurua"-V.Koprivica

²³⁷ "Podmlađivanje mržnje", Andrej Nikolaidis, MONITOR

IV. Sloboda vjeroispovjesti

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama²³⁸ i Poveljom o ljudskim pravima i slobodama²³⁹ garantuje se svim građanima Crne Gore pravo na slobodu vjeroispovjesti²⁴⁰. To pravo je garantovano i Ustavom²⁴¹, ali i međunarodnim dokumentima. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda predviđa da svako ima pravo na slobodu vjeroispovjesti pod čime se podrazumjeva sloboda promjene vjere ili uvjerenja i sloboda čovjeka da sam ili zajedno s drugima, javno ili privatno, ispoljava vjeru ili uvjerenje molitvom, propovjedi, običajima i obredom²⁴².

Prema Ustavu država je odvojena od religije, odnosno nema državne religije²⁴³. Predstavnici vjerskih zajednica u Crnoj Gori smatraju da se njihova prava i slobode poštuju. Njihovo mišljenje je da crnogorska vlada nema direktnog uticaja na vjerske zajednice²⁴⁴ i da doprinosi generalno slobodnom ispovjedanju religije na svojoj teritoriji²⁴⁵. Ipak, neke manje vjerske zajednice ne nalaze se među pozvanima na prijeme i svečanosti koje organizuje Vlada i smatraju da su veće vjerske zajednice, u tom smislu, privilegovane²⁴⁶. U Ustavu Crne Gore spominju se tri vjerske zajednice: Srpska pravoslavna crkva, Islamska vjerska zajednica i Rimokatolička crkva²⁴⁷. Na osnovu zadnjeg popisa²⁴⁸ u Crnoj Gori pravoslavaca ima oko 74.24 odsto,

²³⁸ Vidi gore pod 1

²³⁹ Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama (Službeni list SCG broj 6/2003), doneta 28. februara 2003. godine, član 3

²⁴⁰ Vidi gore pod 1, član 26

²⁴¹ Vidi gore pod 72, član 34

²⁴² U Rimu, 4.novembra 1950. godine usvojena je Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, član 9

²⁴³ Član 11: „Pravoslavna crkva, Islamska vjerska zajednica, Rimokatolička crkva i druge vjeroispovijesti su odvojene od države.“

²⁴⁴ Istraživači su u periodu između septembra i decembra obavili razgovore sa predstavnicima vjerskih zajednica u Crnoj Gori. Izvještaji se nalaze u dokumentaciji Inicijative.

²⁴⁵ Međunarodni izvještaj o vjerskim slobodama za 2006. godinu, Objavila Kancelarija za demokratiju, ljudska prava i rad, objavljena je na sajtu Američke ambasade u Podgorici

²⁴⁶ Izvještaj sa istraživanja, vidi gore pod 245

²⁴⁷ Vidi gore pod 72, član 11

²⁴⁸ Popis stanovništva sproveden je 2003.godine u periodu od 1. do 15. novembra 2003.godine. Organizovan je od strane Zavoda za statistiku u saradnji organa predviđenih Zakonom. Rezultati popisa su objavljeni na sajtu Zavoda za statistiku, <http://www.monstat.cg.yu>

pripadnika islamske vjeroispovjesti oko 17.74 odsto, katoličke vjeroispovjesti 3.54 odsto, dok se pod »ostali« vode sve druge vjerske zajednice kojih u Crnoj Gori ima u znatnom broju. Hrišćanska Adventistička crkva ima oko 200 vjernika i četiri vjerska objekta na teritoriji Crne Gore i to u Podgorici, Baru, Kotoru i Zelenici²⁴⁹. Pored toga, izdaje svoje časopise i ima izdavačku kuću²⁵⁰. Biblijska Hrišćanska zajednica ima nekoliko desetina vjernika²⁵¹, a Crkva Hristovog Jevandjelja ima svoju crkvu u Podgorici²⁵². U Republičkom zavodu za statistiku registrovano je oko četrdeset vjerskih zajednica²⁵³.

U Ekspertskom tekstu ustava Crne Gore pored tri vjerske zajednice koje su pomenute i u važećoj verziji Ustava (Srpska pravoslavna crkva, Islamska vjerska zajednica i Rimokatolička crkva), spominje se i Crnogorska pravoslavna crkva²⁵⁴. Po izjavi koju su istraživačima Inicijative dali predstavnici vjerskih zajednica u Crnoj Gori, među poglavarima, vjernicima i samim vjerskim zajednicama, postoji tolerancija. U septembru 2005. godine poglavar Crnogorske pravoslavne crkve Mihajlo, pokojni katolički sveštenik don Branko Sbutega i bivši reis Crnogorske islamske zajednice Idris Demirović su zajedno odali poštu srebreničkim žrtvama u Potočarima u Bosni i Hercegovini²⁵⁵. Poglavar Srpske pravoslavne crkve nije prisustvovao tom činu²⁵⁶. Tolerancija koja postoji povremeno je poremećena nesuglasicama između Crnogorske pravoslavne crkve i Srpske pravoslavne crkve. »Tenzije i dalje postoje između Srpske pravoslavne crkve i Crnogorske pravoslavne crkve, ali su ove tenzije uglavnom političke prirode, i imaju koren u povremenoj želji Crne Gore da bude nezavisna koja se začela 1997. i povremeno jačala s približavanjem referendumu o nezavisnosti održanog maja 2006. Dve crkve nastavljaju da se bore za pristalice i slore oko imovine, ali ovaj sukob nije obeležen nasiljem«²⁵⁷.

²⁴⁹ Izveštaj sa intervjuja sa predstavnikom Adventističke Hrišćanske crkve, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

²⁵⁰ *Ibid*

²⁵¹ Intervju sa predstavnikom Biblijske Hrišćanske zajednice, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

²⁵² Intervju sa predstavnikom Crkve Hristovog Jevandjelja, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

²⁵³ Tekst Veseljka Koprivice "U znaku dualizma"

²⁵⁴ Vidi gore pod 107, član 44

²⁵⁵ Izvor "Vijesti", 25.09.2005.godine

²⁵⁶ *Ibid*, 28.09.2006.godine

²⁵⁷ Međunarodni izvještaj o vjerskim slobodama za 2006. godinu, vidi pod 246

Od 6. do 8. januara 2006. godine na zvaničnoj konferenciji na Cetinju, predstavnici pravoslavnih crkava iz regiona (Gruzije, Ukrajine, Italije i Bugarske) usvojili su Deklaraciju u kojoj su pružili jednoglasnu podršku Crnogorskoj autokefalnoj pravoslavnoj crkvi²⁵⁸. Taj čin je Srpska pravoslavna crkva opisala kao »duhovni smrad«²⁵⁹.

Na tradicionalnom prijemu koji je organizovala gradonačelnica Kotora Marija Ćatović povodom dana opštine Kotor pozvani su predstavnici vjerskih zajednica od kojih po prvi put i predstavnik Crnogorske pravoslavne crkve. Predstavnik Srpske pravoslavne crkve Arhijerejski namjesnik, bokokotorski protovjerej stavrofor Momčilo Krivokapić, nije prisustvovao u znak protesta zbog prisustva predstavnika Crnogorske pravoslavne crkve, nazivajući je nevladinom organizacijom²⁶⁰. Primjetni su i povremeni konflikti Srpske pravoslavne crkave i drugih vjerskih zajednica. Tako je, primera radi, Srpska pravoslavna crkva najavila da neće biti tradicionalnih božićnih i vaskršnjih posjeta sveštenstvu Srpske pravoslavne i Katoličke crkve zbog toga što su se u momentu proglašenja nezavisnosti Crne Gore oglasila zvana sa katoličkih crkava u Kotoru²⁶¹.

I pored sudskog rješenja Osnovnog suda u Baru da se ključ crkve Svetе Petke preda Biskupiji kotorskoj, to još uvek nije urađeno²⁶². Sporni ključ je u posjedu Crkvenog odbora od decembra 1995. godine, kada je iz ove poznate dvooltarske crkve nasilno uklonjen katolički oltar. Pravosnažnom odlukom Osnovnog suda u Baru od 2004. godine, određeno je da su suvlasnici crkve i Mitropolija crnogorsko-primorska i Kotorska biskupija, a odlukom istog suda od 29. maja 2006. godine naloženo je da se ključ crkve iskopira i potom uruči katoličkoj crkvi²⁶³.

²⁵⁸ "Pobjeda", 09.01.2006. godine, Naslov: "Podrška autokefalnosti CPC"

²⁵⁹ "Vijesti", 19.01.2006.godine

²⁶⁰ "Dan" 20.11.2006.godine, Naslov: "SDP je Mirašev mentor", B.M.

²⁶¹ »Vijesti«, 19.11.2006.godine, Naslov: »Krivokapić bojkotovao Ćatovićku zbog CPC« - I.K.

²⁶² Izveštaj sa intervjua sa predstavnikom katoličke crkve, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

²⁶³ »Vijesti«, 08.08.2006.godine, »Umjesto dva oltara priča stara« - R.Petrić

Obrazovne institucije ne poštuju praznike vjerskih manjina, tako da se često dešava da studentima ispiti budu na dan praznika²⁶⁴.

Zakon o povraćaju oduzete imovine donet je 2004. godine i u njemu se kaže da će se crkvena imovina tretirati jednako kao i privatno vlasnistvo²⁶⁵. Međutim, uslovi, način i sam tok postupka nisu definisani i to bi trebalo da se urediti posebnim zakonom²⁶⁶.

²⁶⁴ Izveštaj sa istraživanja u Kotoru, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

²⁶⁵ Zakon o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju, "Službeni list RCG" br.21/04, član 8

²⁶⁶ *Ibid*, član 8 stav 2

V. Policijska tortura

Policijska tortura je zabranjena brojnim međunarodnim i domaćim pravnim dokumentima. Konvencijom protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka²⁶⁷ zabranjuje se svaki oblik torture i mučenja od starne lica koji su na službenoj dužnosti. Pod time se podrazumjeva namjerno nanošenje tjelesnih povreda, fizička i psihička tortura kako bi se od lica dobilo priznanje ili informacija i izvršio pritisak i zastrašivanje po bilo kom osnovu²⁶⁸. Mučenje nije dozvoljeno ni pod kojim uslovima, bilo da je ratno stanje, prijetnja ratom ili politička nestabilnost države²⁶⁹.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima zabranjuje nečovječno ponašanje, ponižavanje ili suočavanje kažnjavanje²⁷⁰. Isto je zabranjeno i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama²⁷¹.

Prema Ustavu Crne Gore kažnjiv je svaki vid nasilja nad licem koje je lišeno slobode kao i bilo koji oblik iznuđivanja²⁷². Tortura je zabranjena i Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima²⁷³.

Na osnovu Zakona o policiji²⁷⁴ sredstva prinude se koriste u onoj mjeri u kojoj je to potrebno da bi se otklonila opasnost sa najmanje štetnih posljedica za lice prema kome se sredstvo prinude primjenjuje²⁷⁵.

²⁶⁷ Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, usvojena je i otvorena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine UN br. 39/46 od 10. decembra 1984. godine. Stupila je na snagu 26. juna 1987. u skladu sa članom 27. Jugoslavija je potpisala i ratifikovala ovu Konvenciju. Objavljena je u Službenom listu (Međunarodni ugovori) br. 9/91.

²⁶⁸ *Ibid*, član 1

²⁶⁹ *Ibid*, član 2

²⁷⁰ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 5, vidi pod 156

²⁷¹ Evropska konvencija o ljudskim pravima, vidi pod 155

²⁷² Vidi gore pod 72, član 24

²⁷³ Vidi gore pod 239, član 12

²⁷⁴ Zakon o policiji, usvojen 27.04.2005.godine, objavljen u "Službenom listu RCG" br. 28/05.

član 30 ovog zakona kaže: Sredstva prinude, u smislu ovog zakona, su : fizička snaga, palica, sredstva za vezivanje lica, uređaji za prinudno zaustavljanje motornih vozila, službeni psi, hemijska sredstva za privremeno onesposaboljavanje, specijalna vozila, posebne vrste oružja, eksplozivna sredstva i vatreno oružje.

²⁷⁵ *Ibid*, član 30 ovog zakona kaže: Sredstva prinude, u smislu ovog zakona, su : fizička snaga, palica, sredstva za vezivanje lica, uređaji za prinudno zaustavljanje motornih vozila, službeni psi, hemijska sredstva za privremeno onesposaboljavanje,

Sredstva prinude, u smislu ovog zakona, su: fizička snaga, palica, sredstva za vezivanje lica, uređaji za prinudno zaustavljanje motornih vozila, službeni psi, hemijska sredstva za privremeno onesposabljavanje, specijalna vozila, posebne vrste oružja, eksplozivna sredstva i vatreno oružje²⁷⁶.

U Crnoj Gori ima zabilježenih slučajeva torture, nehumanog i nečovječnog ponašanja policijskih službenika. U slučajevima u kojima dođe do krivičnog postupka i eventualnog kažnjavanja pripadnika policije, kazne su suviše blage i svode se na uslovnu osudu iako su krivičnim zakonom predviđene veće kazne²⁷⁷. Sudski postupci traju jako dugo i često postoji realna opasnost od zastarevanja²⁷⁸.

Primjer istovremenog blagog kažnjavanja i dugog sudskog procesa jeste²⁷⁹ slučaj policijske torture u slučaju B.S u kome je M.M., zaposlen u Ministarstvu unutrašnjih poslova Crne Gore, optužen za protivprirodni blud i zlostavljanje u vršenju dužnosti²⁸⁰. Ovaj sudski postupak je trajao od 2001. do 2006. godine²⁸¹. Optuženi je osuđen na jedinstvenu zatvorsku kaznu od šest mjeseci. Na tu presudu izjavili su žalbu osnovni državni tužilac i punomoćnik oštećene, pa je u ponovljenom postupku izrečena zatvorska kazna od godinu dana²⁸². Sama činjenica da je M.M. dobio godinu dana zatvora smatra se pomakom obzirom da je reč o službenom licu i da se do osuđujuće presude teško dolazi.

Torura se najčešće vrši od strane policajaca nad privedenim licima i traje prilikom privođenja, ali se i nastavlja u policijskoj stanici.

Tako su 11. avgusta 2001. godine u Podgorici kao službena lica policijski Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore zlostavljali oštećenog B. I. Ispred ugostiteljskog objekta „Hazard“, prilikom privođenja specijalna vozila, posebne vrste oružja, eksplozivna sredstva i vatreno oružje.

²⁷⁶ *Ibid*, član 30

²⁷⁷ Podatak uzet iz dokumentacije Centra za pravnu pomoć

²⁷⁸ *Ibid*

²⁷⁹ Podatak uzet iz dokumentacije Centra za pravnu pomoć.

²⁸⁰ Kompletan dokumentacija o ovom slučaju koji je vodio Centar za pravnu pomoć u podgorici nalaze se u arhivi centra

²⁸¹ Prema podacima kojima raspolaže Centar za pravnu pomoć, sudski postupak traje od 2001. do 2006.

²⁸² Arhiva Centra za pravnu pomoć

oštećenog zbog remećenja javnog reda i mira, okrivljeni B. Ž. ga je pesnicom udario u tijelo, nakon čega je oštećeni doveden u prostorije odeljenja bezbjednosti gdje je udaran pendrekom po butinama. Usled toga, B. I. je zadobio lake tjelesne povrede u vidu krvnih podliva po čitavom tijelu i u predjelu glave.

U Cetinju, 17.jula 2003.godine policijski sužbenici-inspektorji za suzbijanje opštег kriminaliteta Ministarstva unutrašnjih poslova Crna Gore, Odjeljenja bezbjednosti u Cetinju, prilikom lišavanje slobode učinjoca krivičnog djela, zlostavlali su i vrijeđali oštećenog V. M. iz Cetinja. Nanijeli su mu tom prilikom lake tjelesne povrede u vidu potresa mozga, rana, oguljotina lijevog dijela glave i ušne školjke, nagnjećenja glave i tijela.

Slučaj torture koji je imao veliku pažnju crnogorske, ali i međunarodne javnosti, je slučaj »Orlov let«. Naime, 9. septembra 2006. godine antiteroristička jedinica Ministratsva unutrašnjih poslova je u saradnji sa Agencijom za nacionalnu bezbjednost uhapsila 14 osoba iz Tuzi i Malesije pod sumnjom da su učestvovali u pripremi i organizaciju terorističkih napada po Crnoj Gori. Među uhapšenima je bilo i troje američkih državljanova²⁸³.

Po izjavama koje su tokom intervjeta sa predstavnicima porodica uhapšenih²⁸⁴ obavili istraživači Inicijative, rečeno je da je tokom hapšenja bila primenjivana sila i da policija nije postupila u potpunosti na korektan i profesionalan način. Pjeter Siništaj, otac jednog od uhapšenih, starac od 80 godina, bio je oboren na pod i pored toga što nije mogao predstavljati nikakvu pretnju velikom broju policajaca koji su bili prisutni tog jutra. Pjeter Berišaj je zadobio lakše tjelesne povrede²⁸⁵.

Prema izjavi Pjeter Berišaja, koji je uhapšen tokom akcije „Orlov let“, policija se grubo ponašala i prekoračila je svoja ovlašćenja. Policijsku su ga tukli i vrijeđali. Od siline udarca pendrekom ostao je bez svijesti što je trajalo oko 15 minuta. Poslije doktorskog pregleda nije dobio

²⁸³ Dnevni list "Vijesti" 10.09.2006.godine, "U pećinama skrivene bombe, puške i zolje"- S.Š i Bi.B

²⁸⁴ Izvještaj sa istraživanja slučaja "Orlov let" nalaze se u dokumentaciji Inicijative

²⁸⁵ Izveštaj sa intervjeta od 13.09.2006.godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

niti jedan ljekarski nalaz²⁸⁶. Tokom grubog i prisilnog bacanja na zemlju Pjeter Berišaj je zadobio povrede ruku, iščašenje ramena, povrede glave od kojih je imao povremeno gubljenje pamćenja i povrede u djelu prepona. Pjeter Berišaj smatra da je pored psihičke torture bio ponižavan i vrijedan čime je povređeno i njegovo ljudsko dostojanstvo²⁸⁷.

Povodom ovog slučaja reagovala je i međunarodna organizacija Amnesty International. Ona je u saopštenju za javnost pozvala crnogorske vlasti da otvore detaljnu istragu i utvrde da li su policajci mučili i maltretirali 14 Albanaca uhapšenih u akciji »Orlov let«.²⁸⁸ Na osnovu pet izjava uhapšenih ova organizacija je sumnjala da je bilo torture, a u nekim slučajevima tokom njihovog boravka u policijskom i sudkom pritvoru, i mučenja. Prema podacima Amnesty International-a uhapšeni su bili izloženi višestrukom batinanju, sa namjerom iznude priznanja, i to rukama, pesnicama, nogama, palicama i u jednom slučaju kompjuterskim kablom. Jedna osoba je izjavila da joj je preko glave stavljena kukuljica, druga da joj je prislonjen pištolj na glavu, dok su svima upućene rasističke prijetnje na osnovu njihovog albanskog etničkog porijekla.²⁸⁹

²⁸⁶ Izveštaj sa intervjua od 20.09.2006.godine, nalazi se u dokumentaciji Inicijative

²⁸⁷ *Ibid*

²⁸⁸ Amnesty International, Montenegro:Newest UN state must stop torture and take action to bring police to justice, <http://web.amnesty.org/library/Index/EN-GEUR660032006>

²⁸⁹ *Ibid*

VI. Debata „U susret Ustavu“

Kancelarija Inicijative mladih za ljudska prava u Podgorici organizovala je 25. januara 2007. godine u glavnom gradu Republike Crne Gore (u daljem tekstu Crna Gora) debatu na temu „U susret Ustavu“. Tema debate bila je Ekspertska verzija ustava Crne Gore sa fokusom na odredbe koje se odnose na prava i slobode manjina. Diskusijom je otvorena javna rasprava između nadležnih državnih organa, predstavnika manjina i opšte javnosti Crne Gore o novom Ustavu, odnosno o kvalitetu predviđenih ustavnih rješenja. Razmjenjeni su stavovi i stvorena je prilika da se kroz demokratski i transparentan proces dođe do najboljeg mogućeg teksta Ustava Crne Gore.

Skup je otvorio Dragan Popović, izvršni direktor Inicijative, nakon čega su svoje viđenje predloženih ustavnih rješenja iznijeli predstavnici manjinskih grupa koje egzistiraju u Crnoj Gori. U ime albanske zajednice izlagao je Nail Draga, dok su bošnjačku, romsku i hrvatsku manjinu predstavljali Suljo Mustafić, Ivan Toskić i Pavle Jurina.

Dragan Popović (Inicijativa mladih za ljudska prava):,, Ja neću puno pričati. Ovdje su izlagači koji će otvoriti diskusiju i očekujem da svi vi koji imate šta da kažete uzmete aktivno učešće u diskusiji. Ne poznajem dovoljno dobro problematiku o kojoj ćemo danas pričati. Ono što me čini pozvanim da pričam o ustavnoj materiji jeste to da sam se bavio Ustavom Srbije, posebno novim Ustavom Srbije. Radio sam pravnu analizu Ustava i dosta smo se angažovali kada je donesen, ovaj nesrećni novi ustav Srbije i zato sam htio da vam kažem šta su iskustva Srbije, pre svega negativna iskustva. Možda možete nešto naučiti na negativnim primerima susednih zemalja, pa tako i iz Srbije. Ja znam da su slični pravni poretcii moguće je da se pojave slični problemi u Crnoj Gori. Znači ja ću vas ukratko informisati, a za detaljnije informacije možete se obratiti našoj kancelariji u Podgorici, u kojoj je Edina Hasanaga Čobaj šefica. Možete dobiti i izveštaj koji smo štampali u kome se nalazi pravna analiza srbijanskog ustava. Ko misli da će mu to biti od pomoći mi smo vrlo voljni da pomognemo na svaki mogući način.

Osnovna karakteristika srbijanskog ustava, vi ste pretpostavljam čuli nešto o tome, jeste da je on donesen na jedan krajnje nedemokratski način, u potpunoj tišini, bez ikakve javne rasprave. Donesen je

bukvalno preko noći. Njegova karakteristika je i to da su poslanici dva sata pred usvajanje dobili tekst ustava. Znači nijedan poslanik skupštine Srbije nije bio upoznat sa tekstrom Ustava i uprkos tome svi su glasali za njega. Dakle, 242 od 250 poslanika koliko je bilo na sednici. Svi su glasali, Ustav je donesen jednoglasno. Ustav je donesen pod firmom nekakvih važnih nacionalnih i drugih pitanja. Provućena su rešenja koja su katastrofalna i za srbijansko društvo i za državno uređenje, a posebno i ono što se nas najviše tiče, za ljudska i manjinska prava. Ljudska prava su u novom Ustavu Srbije poprilično osakaćena, neka prava su čak i izbačena kao što je, recimo, slučaj sa pravom na privatnost. Još od američkog Ustava to je pravo koje se nalazi u međunarodnom pravnom poretku, a koje nažalost Srbija više nema. Prvi put od 1953. godine pa na ovamo ne postoji više u Ustavu Srbije pravo na privatnost koje je zagarantovano i Evropskom konvencijom. Ima puno nedostataka, ali ne bih da ulazim u detalje jedino ako vas nešto bude posebno interesovalo.

Na jos jednu stvar želim da ukažem s obzirom na temu ovog skupa, a to je da su manjinska prava redukovana i da je to prošlo u popriličnoj tišini. Štaviše, mnoge elite nacionalnih zajednica su dale svoju podršku Ustavu i ako su prava nacionalnih manjina u Srbiji drastično smanjena novim Ustavom. Između ostalog ukinuto je i pravo koje je do sada postojalo, a to je pravo na ravnopravnu zastupljenost u organima javne vlasti, lokalne samouprave i u državnoj upravi. Nema više ni prava na ravnopravno predstavljanje u skupštini Srbije, što je posebno opasno.

Najjače nevladine organizacije u Srbiji, kojima i mi pripadamo, njih 28, poslalo je pismo javnosti gdje smo nabrojali sve iz domena ljudskih i manjinskih prava što je ugroženo novim Ustavom. Pozvali smo na bojkot građane, uputili smo poziv da se prekine sa takvim načinom pisanja ustava i njegovog donošenja koji je ponavljam bio antidemokratski. Na žalost, kao što ste i sami vidjeli nije nam uspjelo. Referendum je organizovan onako kako je organizovan, trajao je 48 sati. Dva dana je neprekidno trajalo izjašnjavanje u Srbiji tako da su nekako uspjeli da pređu tih 51 posto i da donesu novi Ustav. Ja sam siguran da ćemo posledice tog datuma, odnosno donošenja tog ustava, tek osetiti. Između ostalog, po novom Ustavu Srbije mi nemamo šansu da se priključimo Evropskoj uniji. Zabranjeno je bilo kakvo prenošenje suvereniteta.

Dakle to je ono što sam ja htio da vam prenesem. Ako bude bilo interesovanja, vrlo radu će otvoriti diskusiju s vama o srbijanskim rešenjima koja mogu uporedno da vam pomognu da vas novi Ustav bude što bolji.

Ja sam pročitao ekspertsку verziju i ona je daleko bolja od srbijanskog Ustava tako da vi polazite sa jedne više tačke. Ali to ne znači da ne treba i dalje svi zajedno da se zalažemo da taj Ustav sto više unapredimo i da što više društvenih grupa dobije priliku da učestvuju i u pisanju Ustava, ali i da zauzmu mjesto koje im legitimno pripada u njemu. Eto toliko od mene, hvala.“

Boris Raonić: „Sada ćemo se posvetiti donošenju Ustava u Crnoj Gori i rešenjima koja nudi sadašnja verzija Ustava Crne Gore. Prije nego što gospodin Nail Draga uzme riječ daću vam jednu praktičnu informaciju. Naši gosti će imati na raspolaganju oko desetak minuta za izlaganje. Oni će svi reći ono što su planirali da kažu. Nakon toga će uslediti diskusija. To mogu biti pitanja, vaši stavovi, diskusija među svima vama i slično“

Nail Draga: „Pozdravljam sve prisutne. Ja će urediti rezime u vezi nekih pitanja u multinacionalnim sredinama kao što je Crna Gora, a naročito pitanja koja su vezana za status Albanaca u Crnoj Gori. Lako su do sada objavljivane razne studije u cijelom svijetu u vezi manjina, do sada ne postoji univerzalna i prihvatljiva definicija ovog pitanja. Dimenzija ovog pitanja je veoma složena i osjetljiva jer ni u jednoj državi ne postoji jedinstven pristup. U bivšoj Jugoslaviji u vezi manjina postojali su razni termini koji su imali kao osnovu boljševičku terminologiju, koju su kao takvu upotrebljavale sve zemlje bivšeg socijalističkog kampa.

U bivšoj Jugoslaviji do 1963. godine postojao je termin „nacionalna manjina“, a Ustavom donijetim 7. aprila 1963. godine termin „nacionalna manjina“ zamjenjuje se terminom „narodnost“. Ovaj pojam je bio u upotrebi sve do usvajanja Ustava Savezne Republike Jugoslavije od 27. aprila 1992. godine, kada se ponovo uvodi u upotrebu termin „nacionalna manjina“. Ustav Republike Crne Gore, donijet takodje 1992. godine, upotrebljava termin „nacionalne i etničke grupe“. Od 1997. godine u Crnoj Gori je počeo da se upotrebljava termin „manjinski narodi“. Ovaj termin je na neki način prihvatljiviji

od prethodnog jer po mom mišljenju riječ je o sintagmi koja ima značenje kvantiteta, ili bolje rečeno brojčanog učešća u ukupnom stanovništvu ove republike.

Smatram da su pojmovi nacionalne manjine, nacionalne i etničke grupe, prevazidjene kategorije, jer su ostali kao relikti iz prošlih vremena boljševičkog koncepta u nacionalnim državama. U gradjanskem konceptu i gradjanskim državama ne postoje termini većina i manjina, postoje samo gradjani, koji pripadaju raznim narodima. Nema ništa ljudskije nego pripadati jednom narodu ili naciji. Kategorizacija gradjana na većinu i manjinu samo zato što su pripadnici raznih naroda, kao sintagmu ima negativnu konotaciju i irritira gradjane koji pripadaju manjini. Termin manjina na sebi nosi i sindrom manje vrijednog, a time i manje prava, odnosno manjina će imati toliko prava koliko je raspoložena većina. Jedino pripadnici manjinskih naroda znaju da je hendikep pripadati manjini, a naročito to važi za nedemokratska društva, i to naročito za zemlje bivšeg socijalističkog kampa.

Zbog toga mislim da je došao pogodan momenat da se prilikom usvajanja novog Ustava Republike Crne Gore, dosadašnji ustavni termini "nacionalna i etnička grupa" budu zamenjeni terminom "manjinski narodi", koji ima sintagmu za sve brojčano manje narode u Crnoj Gori.

Ovaj termin ima posebnu težinu kada se zna činjenica da je Crna Gora multinacionalna, multikulturalna i multikonfesionalna sredina, što na transparentan način pokazuje i popis stanovništva iz 2003. godine. Crna Gora je po ovome specifična ne samo za Jugo-istočnu Evropu nego i šire, jer nijedan narod nema većinu u ukupnom broju stanovništva. Zbog toga, ova činjenica je dovoljan dokaz da Crna Gora ne može biti nacionalna nego gradjanska država svih naroda koji žive u njoj. U prilog ovom stavu govori i činjenica da termin "nacionalne manjine" u svom zakonodavstvu ne koristi niti jedna od evropskih multinacionalnih država poput: Švajcarske, Belgije, Finske, Austrije, Madjarske i drugih. Stoga, ukoliko se Crna Gora, zaista, ne želi poštovati proglašiti jednonacionalnom državom treba da se ugleda na pomenute evropske demokratske države. Od svih manjinskih naroda u Crnoj Gori pripadnici albanskog naroda kao autohtonii narod imaju specifičan položaj, jer su jedini neslovenskog porijekla. Kao takvi

Albanci u novom Ustavu traže da imaju na taksativan način definisana svoja kolektivna prava, iz domena jezika, obrazovanja, kulture, informisanja, decentralizacije vlasti, proporcionalne zaposlenosti u svim domenima društva itd. Ali za sve to treba da postoji zaštitni mehanizam jer svjesni smo trenutnog stanja u vezi položaja i statusa Albanaca u Crnoj Gori koji ne odgovara nacionalnoj i građanskoj ravnopravnosti ove multinacionalne sredine.

Jer, kako možemo drugačije tretirati permanentnu neravnopravnost kada i u ovo vrijeme Albanac nema na svom jeziku i pismu dokumenat identifikacije kao što je lična karta ili pasoš. Ili kako da se objasni činjenica iz oblasti obrazovanja da iz predmeta nacionalnog identiteta kao što je istorija učenik Albanac koji uči u školama sa nastavom na albanskem jeziku ne može da uči skoro ništa iz istorije svog naroda, a u detaljima uči istoriju drugih naroda. Ova je šira tema i zасlužuje posebnu pažnju. Ta tema treba da bude tretirana i u novom Ustavu, jer pitanja identiteta manjinskog naroda, u ovom slučaju Albanaca, su njihova autonomna prava. Sve što je u interesu Albanaca, a nije na štetu drugih naroda u Crnoj Gori treba da bude prihvaćena i podržana od institucije sistema. Iskustva iz drugih multinacionalnih sredina mogu da služe kao model i za Cmu Goru, ali za sve to treba da postoji politička volja vlasti, a ne da se bavimo predrasudama prošlosti. Manjinski narodi treba da imaju partnerski tretman od strane vlasti, a u vezi pitanja identiteta manjine moraju da snose ne samo odgovornost nego i da odlučuju o njima.

Albanci u Crnoj Gori ne žele getoizaciju, oni žele integraciju ali sa svojim identitetom. S druge strane u Crnoj Gori postoji maksima o čojstvu - da treba braniti drugog od sebe, što treba da bude vječita poruka za ovu multinacionalnu sredinu.

Ivan Toskić: "Naravno da sam danas počastvovan da prisustvujem ovom važnom skupu na kome se govori o tako važnom dokumentu kao što je budući Ustav nezavisne i samostalne države Crne Gore. Ustav je pisani dogovor ljudi koji žive u jednoj zemlji i predstavlja odraz zajedničkih potreba i interesa koji čine taj zajednički život mogućim. Naravno, on je i dokument koji predstavlja osobenost određene države i prepoznaje da li je država demokratska, odnosno da li ona omogućava poštovanje interesa svakog pojedinca jednako i

na isti način ili postoje privilegije za život manjeg broja ljudi. Za takve države ili državu obično se kaže da nije demokratska, a Ustav takvih zemalja je u odnosu na većinu građana samo mrtvo slovo na papiru. Da li Romi trebaju da se nešto pitaju u odnosu na donošenje novog Ustava? Šta bi to oni rekli i šta bi tražili? Vjerovatno bi Romi imali puno toga da kažu. Problem je hoće li ih neko uvažiti ili željeti čuti. Zašto? Pa zna se unaprijed da je njihovo mišljenje po ovom pitanju najpre dosta nestručno i da njihove želje treba prevesti na stučan jezik pravnika, dakle onih ljudi koji znaju da formulišu određenu društvenu potrebu u smislu jednog normalnog suživota, poštovanja ljudskih prava, prava na rad, obrazovanje, poštovanje autohtone kulture Roma, pravo na upotrebu svog jezika i pisma u službenoj upotrebi, sankcionisanje diskriminacije u ovom smislu itd. Romi su jedini narod na kugli zemaljskoj koji nemaju svoju državu, svoju vladu, pa naravno ni svoj Ustav, a ni zakone koji proizilaze iz tog najvažnijeg državnog dokumenta. Romi nemaju državotvorno iskustvo, a samim tim nemaju osjećaj za učestvovanje u radu prilikom donošenja ovakvog dokumenta. Mi ipak nismo narod koji živi u haosu i koji nema osjećaj za život u zajednici kakva je naša Romska. Romi i te kako imaju svoje zakone koji, istina, nisu pisani nego su usmeni, ali se odnose na osnove ponašanja, reda i zakonitosti. Romi imaju i sada instituciju Krisa Romskog suda koji je mnogo stroži i drastičniji u odnosu na građanske zakone država u kojima smo došli. Kris riješava problematiku porodičnih odnosa, pravno reguliše različite probleme u okviru šire društvene zajednice, drastično kažnjava silovanje, ubistva, brak sa neromom, tako da se primenom zakona romskog Krisa Romska zajednica i odnosi u njoj riješavaju na adekvatan način. Jasno je da je Kris imao i ima veliku ulogu u očuvanju Romske zajednice u cijelom svijetu, u njenom fizičkom, kulturnom, jezičkom i etničkom opstanku. Problem elementarne nepismenosti gotovo 70 odsto Romske populacije u Crnoj Gori diskredituje ovu manjinsku populaciju da ona stručno i argumentovano može da govori o ovom dokumentu.

Romi su tu, živimo pored vas, i naravno zbog svog ekstremno teškog socijalnog položaja želimo da Ustav bude mjerilo ponašanja izvršne vlasti u svakodnevnom radu pri rješavanjima određenih problema, ali i mogućnost pravne, socijalne i ekonomski sigurnosti građana. Romi po postojecem Ustavu, a i prema novom Zakonu o manjinskim pravima i

slobodama u Crnoj Gori nemaju status nacionalne manjine već status etničke grupe. To naravno Romima daje mnogo manje prava u odnosu na manjinske grupacije u Crnoj Gori kao sto je albanska, hrvatska i druge. Shodno tome, Roma nema u nijednom važnijem izvršnom tijelu vlasti počev od lokalne samouprave, dakle počev od mjesne zajednice do Skupštine Crne Gore. Zakon o zaštiti nacionalnih manjina u Crnoj Gori ne tretira pojам etničke manjine, već kao ustavna kategorija po Ustavu iz 1992 godine on ostaje kao takav. Dakle, Romi zvanično nemaju definisan status, mada imaju sve osobenosti manjinske grupacije koja ima svoju autentičnu kulturu, jezik, vjeru i naravno brojnost.

Po zvaničnim podacima Roma u Crnoj Gori ima 2601. Međutim, po nezvaničnim podacima Roma u Crnoj Gori ima oko 25000, dakle 3 odsto od ukupog broja stanovništva Crne Gore. Pravo odlučivanja, davanja određenih sugestija, jednostavno ne postoji za nas. Romi koriste sva kolektivna prava u državi Crnoj Gori, ali ne mogu da svoje osobene probleme u dijelu obrazovanja, informisanja, rješavanja komunalnih i infrastrukturnih problema riješavaju u skladu sa svojim potrebama. Afirmisanje Romske populacije i naših problema je moguće samo u smislu stvaranja institucionalnih uslova, te u ovom smislu predlažemo otvaranje Kancelarija za romske savjetnike koji bi bili spona između potreba Roma i opštine, a u smislu bržeg i efikasnijeg rada i rješavanje problema. Mogućnost za implementaciju ove ideje se bazira na primjeni člana 73. postojećeg Ustava koji kaže da se pripadnicima nacionalnih i etničkih grupa jamči pravo srazmjerne zastupljenosti u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave. Dakle, zalažemo se da član 73. postojećeg Ustava ostane na snazi čime bi se ideja o ostvarivanju institucije Romskog savjetnika na lokalnom nivou, dakle u opštinama u kojima Romi žive, mogla sprovesti u djelo. Romski savjetnik bi artikuišao probleme Roma na lokalnu, pomagao oko pisanja različitih dopisa, molbi, žalbi koje bi Romi upućivali organima izvršne vlasti u opštinama, dakle radio bi na bržem rješavanju problema koje Romi imaju i time bio u svrsi razvoja ove grupacije ljudi koja je u Crnoj Gori marginalizovana. Dakle, treba stvoriti pravnu osnovu u novom Ustavu kako bi se zakonskim aktima koji proizilaze iz njega stvorili uslovi za sveobuhvatni razvoj i integraciju Roma u crnogorsko društvo.

Po slovu Zakona o zaštiti prava i sloboda manjinskih naroda princip afirmativne akcije ne omogućava Romima da se nađu u skupštinskim klupama Republike Crne Gore. Na osnovu člana 23. ovog Zakona kaže se da manjine koje čine najmanje 5 odsto ukunog stanovništva Crne Gore imaju prava da dobiju mandate u skupštinskim klupama da bi se i problem romske zajednice prezentovao u ovom najvažnijem zakonodavnom tijelu Crne Gore. Ne postoji mogućnost političke participacije, zbog zvaničnog broja Roma. Zvaničan popis Roma kaže da Roma u Crnoj Gori ima 2601, dakle manje od cenzusa koji je potreban za korišćenje ovog prava. Romima ostaje da se primenom ovog zakona i samo izbornim zakonodavstvom mogu riješiti ova pitanja. S obzirom da Romi u Crnoj Gori nemaju svoje političke partije, nepostojanje političke svijesti i potrebe za političkom participacijom, Romi će teško imati šansu da uđu u parlament Crne Gore. Smatramo da se u novom Ustavu mora smanjiti potreban cenzus za političko učešće Roma, makar imali samo jednog poslanika u skupštinskom parlamentu. Na osnovu postojećeg Ustava Crne Gore u članu 76. kaže se da radi očuvanja i zaštite nacionalnog, etničkog, kulturno-jezičkog i vjerskog identiteta pripadnika nacionalnih i etničkih grupa i ostvarivanje njihovih prava utvrđenih Ustavom, u Crnoj Gori se obrazuje Republički savjet za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa. Republičkim savjetom za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa rukovodi Predsjednik republike. U daljem tekstu se kaže da sastav i nadležnost Republičkog savjeta utvrđuje skupština. Želim da naglasim da je postojanje ovog Savjeta itekako poželjno i dobro. Računajući na ozbiljnost ove institucije postoje mogućnosti da se razna pitanja, ali i prijedlozi iznesu u okviru ovog tijela i time pokrenu mnoge inicijative, posebno što se tiče projekata koji se odnose na bolji standard i život Roma. Nažalost, za sve vrijeme postojanja ovog Savjeta Romi nijesu učestvovali u njemu. Zato bismo željeli da ponovo afirmišemo ideju postojanja ovog Savjeta i da i Romska populacija ima svog predstavnika u njemu.

Članom 68. postojećeg Ustava pripadnici nacionalnih i etničkih grupa imaju pravo na slobodnu upotrebu svog jezika i pisma, pravo na školovanje i pravo na informisanje na svom jeziku. U slučaju Roma ova prava se djelimično koriste, pošto Romi u Crnoj Gori nemaju svoje samostalne elektronske medije. Isto tako očita latentna diskriminacija romskog jezika u korist albanskog od strane samih Roma predstavlja

realnu opasnost jer romski jezik na ovim prostorima može prestati da postoji. Zato je jako bitno koristeći odrednice novog Ustava afirmsati romski jezik, u smislu izdavanja romskog časopisa, radijskih i televiziskih emisija koje bi vodili i uređivali Romi, naravno na romskom jeziku. Demokratski romski centar iz Podgorice zahvaljujući donatorstvu Ministarstva kulture, sporta i medija ali i veoma značajnih međunarodnih donatora među kojima je Švedski helsinski komitet za ljudska prava evo već petu godinu zaredom realizuje romsku radijsku emisiju na radiju Antena M iz Podgorice. Ova emisija je jedino medijsko glasilo Roma Crne Gore. Jedna emisija nedeljno svakako nije odraz potreba Roma, a televizijska emisija o Romima na ovom javnom servisu koja se radi na crnogorskom jeziku ne odražava stvarni položaj Roma u Crnoj Gori i nema niakvu pozitivnu ulogu u razvoju naše zajednice.

Ministarstvo kulture i medija u okviru svojih mogućnosti pomaže romske medije, ali je za kvalitetnije informisanje potrebna edukacija novinarskog kadra, afirmacija romskog jezika, kulture, muzike i osobenosti Roma i njihovih problema koji se objektivno i profesionalno moraju prezentovati široj javnosti radi pokušaja da se ti problemi riješe. I postojeći Ustav nam je pružio mogućnost da romska zajednica u tom smislu zadovolji svoje informativne potrebe, ali su potrebe zaista veće i valja raditi kako na stvaranju mogućnosti da Romi imaju svoje samostalne nezavisne medije, ali i na unaprijeđenju edukacije novinara, tehničkog kadra itd.

Eksremno siromaštvo Roma koje potiče od velike neobrazovanosti je problem koji se decenijama provlači kao nešto što je nemoguće riješiti. Skoro 30 odsto Roma i danas živi u kućama od pleha i kartona, bez elementarnih uslova za život, dakle bez struje i vode. I pored mnogih projekata koji su sprovedeni u Crnoj Gori na unapređenje života Roma, stanje na ovom polju života je nepromjenjeno ili bolje reći još gore. Tranzicija je Romima donijela najviše problema i oni sa svojim lošim kvalifikacijama ne mogu da pronađu način da žive bolje nego što sada žive. Svaka želja da se kvalitetnom poslovnom idejom stvore uslovi da se bolje živi u startu je osujećena jer Romi ne mogu uzeti nikakvu vrstu kredita pošto su siromašni i kao takvi za banke neinteresantni. Romi nemaju ni hipotekarno pokriće. Zato su i primorani da rade najprljavije i najniže plaćene poslove od kojih

mogu samo da prežive pa čak i manje od toga. Romi su pet puta siromašniji od najsilomašnjeg člana većinske zajednice i nalaze se u stanju socijalne apatije i beznađa.

Postojeći Ustav Crne Gore, u članu 52. kaže da svako ima pravo na rad, na slobodni izbor zanimanja i zapošljavanja, na pravične i humane uslove rada i na zaštitu za vrijeme nezaposlenosti. U slučaju Roma ovaj član Ustava se očigledno ne poštuje jer je Romima izgleda zagarantovano pravo na ekstremno siromaštvo, na nemogućnost da realizacijom svojih poslovnih ideja kroz uzimanje povoljnih kredita dođu do boljeg društvenog položaja.

Zato predlažemo da se ovaj član Ustava prenese i u budući, novi Ustav Crne Gore, ali da se u slučaju teže zapošljivih lica ustavnom odredbom omogući bolji tretman i olakšice koje bi se dale Romima da bi oni sami mogli da realizuju svoje ideje i time obezbjede bolju egzistenciju za sebe i članove svoje porodice.

Da se na kraju vratimo na početak. Romi imaju potrebu da traže način da žive bolje nego što sada žive. Jedan od načina je da kroz pravnu regulativu Ustava i pozitivne zakonske odrednice koje proizilaze iz njega ostvare svoja prava. Citiraču Velikog Indijskog državnika Gandija koji je jednom prilikom rekao: «Svet ima dovoljno za potrebe svakog čovjeka, ali nema dovoljno za pohlepu svakog čovjeka». Završavam ovo izlaganje u nadi da će novi Ustav nezavisne i samostalne Crne Gore pomoći svim građanima Crne Gore da žive u prosperitetnoj, pravnoj i sretnoj državi.“

Suljo Mustafić, predsjednik Upravnog odbora Foruma Bošnjaka/Muslimana: "Hvala i dobar dan još jednom u moje ime. Forum Bošnjaka/Muslimana je organizacija koja okuplja najširi krug bošnjačko-muslimanskih intelektualaca u Crnoj Gori i dijaspori, različitih političkih ubjedjenja sa osnovnim ciljem da doprinese očuvanju kulturnog i nacionalnog identiteta Bošnjaka/Muslimana Crne Gore i njihovo koegzistenciji i suživotu sa ostalim narodima koji čine društveno i državotvorno biće Crne Gore. Oko temeljnih i važnih pitanja koja se tiču ovog naroda, kao i države Crne Gore, uspjeli smo da i pored različitih mišljenja postignemo najširi mogući konsenzus i da to na našim skupovima pretočimo u stavove i jasnu poruku upućenu našim sunarodnicima i crnogorskoj javnosti.

Tako je bilo u proteklom, pogotovo predreferendumskom periodu, kada smo svi zajedno bili na iskušenjima i kada je trebalo mudro, promišljeno i zrelo odgovoriti brojnim izazovima. Nas raduje ako je naš doprinos bio i minimalan u izgradnji stabilnog ambijenta u kome se taj proces odvijao. Danas, zapravo mjesecima već, na dnevnom redu je pitanje novog Ustava. Forum Bošnjaka/Muslimana nije, još uvjek, imao skup gdje bi raspravljaо u najširem mogućem krugu i uz prisustvo kompetentnih stručnjaka za ustavnu materiju i intelektualaca različitih profila i ubjedjenja. Takav skup je u pripremi i sigurni smo da ćemo doći do zajedničkih stavova koji će biti predočeni crnogorskoj javnosti. Ja ću, ukratko, pokušati da predočim koja su to moguća pitanja oko kojih će se na Forumu raspravljati. Suštinski, zapravo, riječ je samo o jednom pitanju - kako u nezavisnoj Crnoj Gori utemeljiti ambijent u kojem će biti mjesta za sve naše specifičnosti i zajedničke vrijednosti, u kojem će se svi njeni žitelji osjećati sigurnim, te kao takvi i sami brinuti o svojoj državi i njenoj daljoj sudbini kao o najvećem mogućem sopstvenom dobru. Kako u tekst Ustava pretočiti ono što je realnost, koju smo svi zajednički kreirali - osjećaj da smo svi mi u Crnoj Gori, na svojoj zemlji i pod svojim nebom. Nema sumnje da je jedna od bitnih pretpostavki za to upravo njeno adekvatno ustavnopravno utemeljenje i u tom sklopu adekvatan tretman ljudskih i manjinskih prava. Na žalost, izuzev jednog broja rješenja preuzetih iz još važeće ustavnopravne regulative, Ekspertska verzija ustava ne samo što nije na nivou očekivanja, nego je, bar što se tiče ljudskih i manjinskih prava i sloboda, čak i ispod nivoa sadašnje ustavnopravne regulative: Ustava iz ratne 1992. godine i Povelje o ljudskim i manjinskim pravima iz 2003. godine. U nekim odredbama, usudio bih se reći da je konzervativnija i od Ustava Knjaževine crne Gore sa početka 20. stoljeća. Ja se ovom prilikom ne bih bavio pojedinim rješenjima, odnosno članovima, jer bi to izisikivalo mnogo više vremena od onoga što nam je na raspolaganju, a uostalom i naši članovi i Forum kao institucija će o svim odredbama koja su za nas sporne, dati svoje formulacije, odnosno ponuditi moguća rješenja. Ono na šta želim, uvažavajući vaše vrijeme, da ukažem jeste sledeće. Mnogo je razloga za temeljito doradjivanje i preformulaciju ponuđenog teksta i njegovo znatno dosljednije usaglašavanje i sa stvarnošću, realnim potrebama i sa dosegnutim pozitivnim međunarodnim iskustvima i standardima. Načelno govoreći treba izmijeniti cio niz odredbi, a prije svega treba preformulisati preambulu Ustava, ali i

odredbe u samom tekstu, tako što bi se uvažila stvarnost, odnosno realno društveno i državotvorno biće Crne Gore, to jest realna i istorijska i demokratska prava svih građana, a time i svih naroda koji to biće konstituišu.

Pored toga, treba preformulisati odredbe Ustava koje se odnose na državne simbole i odredbe o vjerskim zajednicama, i u tom smislu, uvažiti realnost da državotvorno i društveno biće Crne Gore čine i pripadnici nepravoslavnog, odnosno nehrničanskog naroda, i to više od jedne petine.

Takođe, shodno realnim činjenicama i bar deklarativno nedvosmislenom opredjeljenju za koncept države svih njenih građana, zasnovane na suverinitetu građana, ljudskim pravima i slobodama, kao i stavu Savjeta Evrope za Okvirnu konvenciju o manjinskim pravima, valja se opredijeliti i za odgovarajuće terminološko određenje grupacije stanovništva čiji bi pripadnici imali pravo na dodatnu zaštitu nacionalnog, odnosno vjerskog, jezičkog i ukupnog kulturološkog identiteta. Imajući u vidu da je Crna Gora tipično multinacionalno i multivjersko društvo i država, te da su u određenim situacijama i sredinama pripadnici gotovo svih ovdašnjih naroda, uključujući i najbrojniji - crnogorski, brojčano manjinski u odnosu na ostalo stanovništvo i mogli bi, u tim sredinama, polagati pravo na dodatnu zaštitu.

Oko naziva službenog jezika, s obzirom na činjenično stanje sa posljednjeg popisa, dileme je moguće razriješiti ili novim izjašnjavanjem građana o tome kako zaista žele imenovati svoj jezik ili nekom od kompromisnih formulacija, u kojima će i brojčano većinski narod moći da imenuje svoj jezik, crnogorski, ali se mora očuvati i to da autohtonji narodi koji čine društveno i državotvorno biće Crne Gore imaju, Ustavom zagarantovano pravo nazivati se sopstvenim nacionalnim imenom.

Tekst novog ustava neophodno je što dosljednije usaglasiti sa stečenim, odnosno već garantovanim pravima i još važećom domaćom i evropskom regulativom;

Neophodno je i još decidnije, već u osnovnim odredbama novog ustava, za oblast ljudskih prava i sloboda propisati primat međunarodne nad domaćom ustavnom i zakonskom regulativom.

To bi bilo ukrtako o osnovnim načelima organizacije koju predstavljam.“

Pavle Jurina: “Pozdravio bih sve prisutne. Predstavnik sam jedne od deset nevladinih organizacija sa hrvatskim predznakom. Hrvati imaju partiju, to je Hrvatska građanska inicijativa. Ona je smještena u Tivtu. U principu se svi slažemo u stavovima za novi Ustav. Mislim da smo našu složnost pokazali tokom referendumu, a i na parlamentarnim izborima je bilo slično. Pokušavamo i da učestvujemo u izradi novog Ustava. Drago mi je da smo prvi put dobili poslanika u skupštini koji aktivno učestvuje u izradi i od kojega dobijamo informacije šta i kako se radi. Pročitaču vam jedno mišljenje i razmišljanje koje smo mi između sebe napravili.

Stupanj europeizacije crnogorskog društva, kao i iskrenost u namjeri domaćih političara da postanu dio demokratskog svijeta, u potpunosti će se uvidjet prilikom donošenja budućeg Ustava. Hrvatska nacionalna skupina u Crnoj Gori, svjesna da od ustavnih rješenja uveliko ovisi njen dalji opstanak, sa izuzetnom pozornošću prati djelovanje svih političkih faktora i spremna je aktivno participirati u kreiranju ovog najvažnijeg državnog akta.

Kako se, u velikom broju, crnogorski parlamentarci, ali i ostala javna elita, zalažu za građanski koncept budućeg Ustava, želim naglasiti da je u posljednjih skoro dvadeset godina, iako vokalno najviše eksploriran, termin građanski po najmanje korišćen u svom izvornom značenju. Na to nas opominju Štrpci, Bukovica, deportacija muslimana iz Herceg Novog kao i veliko iseljavanje Hrvata starosjedilaca Boke kotorske. Nažalost, neprihvatljiv odnos prema manjinama primjetan je u Crnoj Gori i u posljednjih par godina. Izdvajam primjere maltretiranje Hrvata u tivatskoj Lastvi na koja su se, čak i u zvaničnim saopćenjima, oglušili lokalni i republički javni organi. Tu su i nacionalistički graffiti u Kotoru koji pozivaju na eliminiranje Hrvata i paljenje katoličkih crkava, zatim bacanje hrvatske zastave u more na tivatskoj rivi u noći kada se slavila crnogorska neovisnost za koju su Hrvati gotovo stopostotno dali potporu. Da li treba i podsjećati na izgravavanje najintimnijih osjećanja

nacionalnih manjina koje im je priredio državni vrh prigodom igara oko Zakona o manjinskim narodima.

Broj Hrvata, autohtonog naroda na prostoru današnje Crne Gore, već se desetljećima smanjuje, uslijed izumiranja, iseljavanja, ali i asimilacije - najprije srpske i jugoslavanske, ali i crnogorske, o čemu svjedoči učestala pojava da se Hrvati deklarišu kao Crnogorci rimokatoličke vjere. Ukoliko se pogledaju službeni statistički podaci sa popisa iz 1948. i 2003. godine da se zamijetiti kako je ukupan broj stanovnika u Crnoj Gori porastao za 78 odsto. U istom periodu broj Hrvata opao je s 9814 na 7062 ili za 2752 osobe, odnosno 28 odsto. Tako se relativno učešće Hrvata u ukupnom stanovništvu Crne Gore smanjilo s 2.60 odsto, iz 1948 godine na 1.02 posto u 2003. godini. Svakako, zabrinjavajući podatak za hrvatsku nacionalnu skupinu, ali i državu Crnu Goru, čije je cijelokupno kulturno blago u velikoj mjeri djelo bokeških Hrvata.

Dakle, anti i kontra miloševićeva era, pro i kontra crnogorska, ali i ona jugoslavenska, pokazatelj su mnogobrojnih prepreka koje su demokratski nedovoljno zrelo crnogorsko društvo omele da postane, iako deklerativno utemeljena, multinacionalna, multireligiozna i multikulturalna obitelj. Upravo suživot, a ne nikako nadmoć bilo kojeg ili kojih naroda, za Hrvate je u Crnoj Gori polazna i ključna odrednica budućeg Ustava kojim se hrvatskom i svim ostalim narodima mora zagarantirati pravo na nacionalnu, jezičku, kulturnu i vjersku osobenost. Crna Gora, jedino tako, uključiće se u euro-atlanske integracije i biti će zajednička kuća za sve narode koji u njoj žive, uključujući i hrvatski koji je Hrvatsku deklarirao za matičnu zemlju. Ustavna garancija ne samo za manjinska, nego i za dječija, ženska i prava marginaliziranih skupina, temelj su razvoja građanske i slobodne Crne Gore, koja je samo takva prihvatljiva globalnoj demokratskoj obitelji.

Hrvati u Crnoj Gori, sve dok Cma Gora i Hrvatska ne postanu dio Europske unije, želim ovo podvući, traže da im crnogorski parlament, kroz Ustav i ostala zakonska akta, omogući ista ona prava koja Crnogorci i drugi manjinski narodi imaju u Hrvatskoj. Potvrdila bi se, na taj način, nedavno istaknuta tvrdnja o napretku crnogorsko - hrvatskih odnosa, ali i odlučnost crnogorskog političkog vrha da Crnu Goru približi euro - atlanskim integracijama.“

Boris Raonić: „Ovo što slijedi je obično i najplodotvorniji dio ovakvih skupova. To je dio koji je oslobođen prisustva medija i učesnici okruglih stolova su obično spremniji i otvoreniye govore o temi. Tako da ja očekujem vaše učešće u diskusiji. Naravno, uvek je problematično u početku da se neko javi za riječ tako da će ja biti strpljiv. Ono što je jedino pravilo koje imamo jeste da se predstavljate i da nam kažete koju instituciju predstavljate ukoliko pripadate ili predstavljate određenu instituciju. Takođe molim vas da budete što koncizniji i precizniji u iznošenju stavova i postavljanju pitanja.“

Snežana Jonica (Socijalistička narodna partija): „Hvala Borise. Ja sam Snežana Jonica, član izvršnog odbora glavnog odbora Socijalističke narodne partije (u daljem tekstu SNP) i moram da kažem da je očigledno da SNP postaje nosilac priče o ljudskim pravima u Crnoj Gori. Podsjetiti će vas da je SNP jedina politička organizacija koja je obilježila na ovakav način dan ljudskih prava u Crnoj Gori, kada smo govorili o nizu stvari na ovu temu, o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori, ali i o potrebama da se u Ustavu to reguliše na kvalitetan način. Ono što bi moglo na ovu temu biti stav SNP-a odnosno ono što jeste stav predstavnika na ustavnom odboru jeste činjenica da nivo zaštite ljudskih i manjinskih prava u Ustavu koji treba da bude donešen mora biti najmanje na nivou onih standarda koja ima Povelja o ljudskim i manjinskim pravima. Činjenica je da je prilikom donošenja ove povelje postojalo veliko učešće međunarodnih organizacija i praćenje poštovanja međunarodnih standarda i u tom smislu je postojala mišljenje da je ona u određenom nivou usaglašena sa međunarodnim standardima iz oblasti ljudskih i manjinskih prava. Da je sreće mi bismo morali da idemo u pravcu unapređivanja tih standarda, ali za sada je očigledno da treba da budemo zadovoljni ako uspijemo da obezbjedimo isti, a ne manji nivo ljudskih prava u novom Ustavu Crne Gore.

Ono što je takođe bitno i o čemu takođe govori SNP u proceduri donošenja Ustava jeste činjenica da je za ovo važno pitanje neophodno obezbjediti konsenzus. Svi znamo da smo u procesu integracije u Evropsku uniju. Činjenica je da u dosta nepisanih ali i pisanih kriterijuma za približavanje Evropskoj uniji u stvari porebno zrelo društvo koje je spremno na konsenzuse. Ako postoji pitanje na kome se pokazuje ozbiljnost i zrelost društva na kvalitetan način to

jesti onda pitanje donošenja Ustava i o pitanjima poštovanja ljudskih prava jer to pokazuje i nivo demokratije u društvu i kvalitetan pristup poštovanju onih osnovnih prava koje čovjek stiče svojim rođenjem.

Dakle, SNP će se potruditi svojim učešćem u ustavnom odboru, svojim učešćem u skupštini Crne Gore da se makar sačuva postojeći nivo rješenja vezanih za ljudska i manjinska prava uz napore da dođemo do njihovog unapređenja. Isto tako ćemo se potruditi da budemo dio onog sastava koji će konsenzusom i jednim ozbiljnjim dogovorom obezbjediti da Ustav bude rješenje koje će jednoglasno ili dvotrećinskom većinom donijeti crnogorski parlament. Takav način rješavanja ovog pitanja je definitivno put koji nas spaja, a ne koji nas razdvaja. A zajednička je težnja da Crna Gora postane demokratsko društvo koje teži ka Evropi i koje će pokazati Evropi da ima kapaciteta da bude primljena u Evropsku uniju.“

Nikola Labović (Demokratska srpska stranka): „Imao bih repliku u pogledu izlaganja gospodina Popovića koji je rekao da je iz Ustava Republike Srbije izbrisana odredba u pogledu zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina u javnim poslovima. Član 77. Ustava Republike Srbije kaže da pripadnici nacionalnih manjina imaju, pod istim uslovima kao i ostali građani, pravo da učestvuju u upravljanju javnim poslovima i da stupaju na javne funkcije. Pri zapošljavanju u državnim organima, javnim službama, organima autonomne pokrajine i jedinicama lokalne samouprave vodi se računa o nacionalnom sastavu stanovništva i odgovarajućoj zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina.

Dalje, gospodin Nail Draga je rekao da termin nacionalne manjine treba zamjeniti terminom manjinski narodi. Gospodine Draga mislim da je Evropska unija u tom djelu podržala Povelju o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama iz 2003. godine koju je donijela ustavna komisija državne zajednice Srbija i Crne Gora. Oni su tada donijeli povelju i tu su prava nacionalnih manjina uskladena sa standardima zemalja Evropske unije koje su dale podršku povelji. To je jedno kvalitetno rješenje u kome se u članu 47. kaže da se zaštitu prava pripadnika nacionalnih manjina ostvaruje u skladu sa međunarodno-pravnom zaštitom ljudskih i manjinskih prava. Pripadnici nacionalnih manjina imaju individualna i kolektivna prava, prava koja ostvaruju

pojedinačno ili u zajednici s drugima, u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima.. Kolektivna prava podrazumjevaju da pripadnici nacionalnih manjina, neposredno ili preko svojih izabranih predstavnika, učestvuju u procesu odlučivanja ili odlučuju o pojedinim pitanjima koja su vezana za njihovu kulturu, obrazovanje, informisanje i upotrebu jezika i pisma, u skladu sa zakonom. Radi ostvarivanja prava na samoupravu u oblasti kulture, obrazovanja, informisanja i službene upotrebe jezika i pisma, pripadnici nacionalne manjine mogu izabrati svoje nacionalne savjete, u skladu sa zakonom. Pored termina nacionalne manjine mogu se ravnopravno koristiti drugi termini koje ustavima i zakonima utvrđuju države članice.

Dalje, u pogledu Ekspertskog teksta Ustava Republike Crne Gore kaže se da je u Crnoj Gori u službenoj upotrebi crnogorski jezik. U Ustavu iz 1992. godine u upotrebi je srpski jezik. U Crnoj Gori govori po popisu stanovništva 65 odsto srpskim jezikom tako da to rješenje treba uskladiti sa realnim stanjem.

Član 81. Ekspertske verzije Ustava kaže da radi čuvanja identiteta, izražavanja i razvoja kulturne jezičke i vjerske i druge posebnosti pripadnici nacionalnih i etničkih manjina imaju pravo da slobodno izražavaju, čuvaju, njeguju, razvijaju i javno ispoljavaju nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti, da privatno i javno upotrebljavaju svoj jezik, da svoje ime i prezime pišu i iskazuju na svom jeziku i pismu i da se tako upisuju u matične knjige. Na svom jeziku i pismi dobijaju se lična dokumenta. Imam primjedbu da se na jeziku i pismu manjina izdaju lična dokumenta. Takvog rješenja nema ni u Evropskim zemljama. Hvala.«

Dragan Popović (Inicijativa mladih za ljudska prava): Uporedite član kojim je u Povelji o ljudskim i manjinskim pravima garantovano pravo manjina na posebnost. Znači taj član je gotovo doslovno prepisan u novom Ustavu Srbije, samo su dva stava izbačena, dve rečenice. Dve rečenice su bitne u tom članu. Jedna rečenica koja eksplicitno garantuje ravnopravnu zastupljenost u tadašnjem parlamentu Srbije i Crne Gore i u parlamentu država članica. Druga rečenica koja je izbačena odnosi se na ravnopravnu zastupljenost u organima vlasti, posebno u policiji i pravosuđu. Ta dva stava su potpuno izbrisana. Još jedna stvar koja je bitna i za crnogorski Ustav. Savezni zakon je takođe

garantovao manjinama dokumenta na svojim matičnim jezicima, ali u Srbiji se danas taj zakon ne primenjuje u potpunosti. Garantovano je da pripadnici manjina svoja dokumenta imaju na svojim jezicima i da se pišu tako kako se pišu na njihovim jezicima sa transkriptom i svime drugim. Postoji veliki problem oko toga kako se pišu albanska imena, pa su se često vadili da nemaju pisaće mašine sa tim transkriptom, ali prosto zakonima je garantovano da morate da dobijete lični dokument na svom jeziku pored službenog jezika.«

Marko Ivković (Centar za pravnu pomoć): Povodom priče o izdavanju dokumenata na jezicima manjina, mogu za Njemačku da kažem, kao država koja je nosilac demokratije i ljudskih prava, samo Lužički Srbi imaju status nacionalne manjine i njima se izdaju dokumenti i na njihovom maternjem jeziku. Turci i mnogi drugi narodi koji su došli nemaju status nacionalne manjine i njima se zbog toga ne izdaju dokumenti na njihovom maternjem jeziku. Dakle, jer imaju status imigranata ili neautohtonih naroda. Zbog toga ne dobijaju dokumenta na svojim jezicima.

Suljo Mustafić: Činjenica da su ustavopisci u nekim odredbama upotrebili termin nacionalne manjine koji je po nama iz Forum-a Bošnjaka/Muslimana neprihvatljiv za manjinske narode u Crnoj Gori. Ovo iz razloga što u Crnoj Gori živi 40.6 odsto Crnogoraca, 30.01 odsto Srba, 13.6 odsto Muslimana/Bosnjaka, 7.06 odsto Albanaca, 1.05 odsto Hrvata, 0.43 odsto Roma i oko 5 odsto neizjašnjenih. Dakle, Crna Gora i po istorijskom background-u i po realnom ambijentu u kome živimo je multinacionalno, multivjersko i multikulturalno društvo. Činjenica je da nijedna od evropskih država koje su kao takve konstituisane i koje imaju takav istorijski background ili realno stanje, nemaju u svom zakonodavstvu termin nacionalna manjina. Podsjetiće vas na države koje su sigurno uzeli primjer u smislu postojanja ljudskih prava. To su Švajcarska, Belgija, Finska, Austrija Mađarska, Njemacka pa čak i Slovenija koja je od skoro u Evropskoj uniji. Dakle, ukoliko Crna Gora želi u istinu da se utemelji kao država koja poštuje specifičnosti naroda onda mislim da je ponižavajući termin nacionalna manjina i mislim da ga ustavopisci u nekoj od narednih verzija ustava moraju odbaciti.

Nail Draga: Samo moram pojasniti da nisam mislio da sva dokumenta budu i na albanskom jeziku, za sve građane u Crnoj Gori, nego samo u sredinama gdje su albanci autohton narod. Recimo da neki Albanac radi na Žabljaku jasno je da je tamo pošao da radi i da nije starosjedilac. Pominjani su Turci u Njemačkoj. Oni su emigranti najnovijeg doba, nisu autohton narod. Međutim, Albanci u Ulcinju, Gusinjama, Tuzima i Plavu su autohton narod i stoga primjer Turaka u Njemačkoj se ne može uporediti jer su oni emigranti najnovijeg doba.

Mislim da ako imam svoj dokument pisan i na svom jeziku da to nije šteta za druge. Ja imam pasoš i ličnu kartu kao i svi građani, ali bi bio sretan kada bi se oni pisali i na mom jeziku. Ugledajte se na Belgiju gdje Valonci, Flamanci i Njemci žive u harmoniji.

Mirsad Rastoder (Forum Bošnjaka/Muslimana): Da li mi treba da polazimo od realnosti i na toj realnosti da zasnivamo jedan zdravi kompromis? Ta realnost je sledeća. Mi smo živjeli u tri države, ova sada je četvrta. Ta iskustva možemo koristiti da djelamo kako treba. Druga realnost jeste ta da u Crnoj Gori ne postoji većina nego da postoje narodi i ako podemo od te činjenice onda mi je jako blizak termin manjinski narodi ili prihvatom u jednom djelu da bude termin nacionalne zajednice. Imamo situaciju da u jednoj sredini većina je u stvari manjina i kako sve to pretočiti da svi budu zadovoljni i da napravimo zdravi kompromis koji bi imao dugoročno rješenje. Interesuje me gospodine Popoviću kako bi ste vi riješili ovo pitanje, ali imajte u vidu da je meni kao Bošnjaku stalo da se pomenem u Ustavu po prvi put u istoriji ovog prostora iako su moji pretci živjeli ovdje. Mislim da je ključ u tome, kompromis koji se oslanja na realnost.

Dragan Popović (Inicijativa mladih za ljudska prava): Ja sam se bavio analizom Ustava Srbije, a ne Crne Gore i ne bih se smeo upuštati u analizu Ustava Crne Gore i kao profesionalac i kao čovek. Zato sam i danas ovdje, da vam prenesem iskustva Srbije, da vam kažem kako su kod nas rešena neka pitanja, ako vam to išta znači. Vidim da se u Crnoj Gori najviše vodi debata oko terminologije, ispravite me ako griješim ali imam utisak da je tako, da se najveća rasprava vodi oko terminologije. Ja se samo plašim da se ne zapostavi suština. Vjerujem da je vama bitno da se u Ustavu pomene bošnjački narod. Vjerujem da je i drugim narodima to bitno, ali jedna stvar bi meni

barem bila značajna, a to je koliko je ispoštovana sama sadržina ljudskih i manjinskih prava. To znači da li svaka nacionalna zajednica ima pravo na školovanje na svom jeziku, da li ima pravo da uređuje svoje nastavne programe, da li imate pravo da uvozite udžbenike? To su neke suštinske stvari. Kako će biti regulisana prava verskih zajednica? Da li će biti ostvarena potpuna ravnopravnost? Svi ste danas ovdje kao predstavnici naroda koji imaju svoje zastupnike, koji imaju svoje mjesto, koji su zaštićeni od mnogo drugih okolnih zemalja. Ima puno zajednica koje nemaju ničiju zaštitu. U Srbiji su male verske zajednice potpuno zapostavljene. Sve te vjerske zajednice koje ljudi vole da nazivaju sektama imaju problema i dešavaju im se mnoge loše stvari kao što je diskriminacija. Da sam građanin Crne Gore volio bih da u svakom članu Ustava pogledam šta je suština. Da li je to obezbeđeno? Da li imam pravo na školovanje na maternjem jeziku, da imam ravnopravnu zastupljenost u institucijama? Ja sve ovo govorim iz iskustva iz Srbije, vi o Crnoj Gori znate mnogo bolje od mene. Imate opštinu Tutin sa 92 odsto bošnjačkog stanovništva, 84 odsto policijaca su Srbi. To su neke stvari koje treba gledati. Učešće u policiji, vojsci, pravosuđu. Još jednom da spomenem da su to iskustva koja mi imamo u Srbiji, a ne crnogorska.

Miroslav Janković (Inicijativa mladih za ljudska prava): Dolazim iz kancelarije Inicijative mladih za ljudska prava i htio bih da pokušam da dam odgovor gospodinu Rastoderu. Vi ste u pitanju koje ste postavili tražili da vam učesnici daju odgovor kako da se dođe do kompromisa u vezi ustavnih rešenja i odredaba koje se odnose na manjine. Tu nema kompromisa. Postoje međunarodni standardi i sa međunarodnim standardima nema kompromisa. Oni moraju dosledno da se implementiraju u tekst Ustava, onako kako je to predviđeno međunarodnim dokumentima. Postoji primjer Okvirne konvencije koja predviđa minimalne standarde koje je i crnogorski Zakon o manjinskim pravima i slobodama prihvatio u velikoj meri, ali to su opet minimalni standardi. Ono što bih ja voleo da vidim, ne samo u Crnoj Gori već i u svim zemljama u regionu je da mi ne budemo više društva imitatora koji će non stop davati manjinama te minimalne standarde, već da budemo društvo inovatora koji će dati neki novi standard, neki standard više i učiniti društveno političku klimu povoljnijom.“

Dalibor Vuksanović (NVO Cazas): „Ono što je meni mnogo bitnije u jednom građanskom društvu kao što je Crna Gora i u kakvom Crna Gora pretenuje da bude jeste poštovanje ljudskih prava jer svima je jasno da u Crnoj Gori sa ovakvim popisom stanovništva gdje crnogoraca ima 46 odsto, Srba 30 odsto itd, ne postoji većinski narod već smo svi konstitutivni narod države Crne Gore. Trebali bi svi da više vodimo računa o poštovanju ljudskih prava i njihovom kršenju koje je očigledno u svim domenima života, od zdravstva pa do političkih pravaca, a sve ostalo možemo postići kompromisnim rješenjima i uvođenjem standarda kojima ćemo to nadomjestiti. Videćemo da li će se dokumenti štampati na jezicima manjinskih naroda i da li će se u skupštini moći govoriti na jezicima manjina. Poštovanje ljudskih prava je na prvom mjestu pa onda sve ostalo.“

Leon Đokaj (Nansen Dialog Center): Lično mislim da se oblast ljudskih i manjinskih prava u Crnoj Gori treba regulisati konsenzusom. Mislim da se u Ustav treba staviti odredba po kojoj bi međunarodni standardi imali primat u odnosu na domaće pravo. Žao mi je što ovdje nema niti jednog predstavnika Komisije za izradu novog Ustava, nemamo predstavnike podgrupe za ljudska prava i nemamo predstavnike Ministarsva za ljudska i manjinska prava. Mislim da su trebali biti tu kada se govorio o ovako bitnoj temi, zajedno sa nama. Moram reći da nijedan pojedinac ne može biti predstavnik neke nacionalne manjine. Zato svi treba da pričamo u svoje ime. Kada je obrazovanje manjina u pitanju mislim da je bitno ne samo da manjine uče o sebi nego da i većinsko stanovništvo uči o drugim narodima u Crnoj Gori. Mi jesmo multikulturalno društvo, ali nismo građansko društvo. Mi treba da težimo ka građanskom društву. CEDEM je uradio istraživanje o nacionalnim distancama i uzimajući u obzir to istraživanje teško možemo reći da smo građansko društvo. Žao mi je što nema nikog iz Ustavne komisije jer sam htio da ih pitam da li će biti zagarantovani mandati manjinama u Crnoj Gori, da li će manjine biti pozitivno diskriminisane? Da li pozitivna diskriminacija ide u korist nacionalnim manjinama u Crnoj Gori ili da li taj princip afirmativne akcije ide u korist samo političkim partijama koje okupljaju nacionalne manjine. Mislim da zagarantovani mandati dovode do razdvajanja unutar same nacionalne zajednice.“

Zaključci

- Zakon o manjinskim pravima i slobodama ne sadrži izričitu odredbu kojom bi se zabranila svaka registracija pripadnika nacionalnih manjina koja bi ih protivno njihovoj volji obavezivala da se izjasne o svojoj nacionalnoj pripadnosti
- Zakonom je predviđeno da će pripadnici manjina imati pravo na službenu upotrebu jezika u jedinicima lokalne samouprave u kojima čine većinu ili značajan dio stanovništva. Za multinacionalnu i multikulturalnu sredinu kakvaje Crna Gora ovo nije dobro rješenje jer nije dovoljno precizno. Naime, potpuno je jasno šta se podrazumjeva pod terminom „većina“, ali nije jasno koliki dio stanovništva čini „značajan dio stanovništva“. Ovakva nepreciznost daje diskreciono ovlašćenje nadležnim organima što uvjek može voditi zloupotrebi
- Za razliku od Okvirne konvencije koja izričito predviđa da su države ugovornice obavezne da zajamče svakom pripadniku nacionalne manjine pravo da odmah bude obavješten, na jeziku koji razumije, o razlozima hapšenja i o prirodi i razlozima optužbe protiv njega kao i da se brani na tom jeziku uz besplatnu pomoć tumača, crnogorski zakon se po ovom pitanju nije izjasnio, a ukoliko pogledamo definiciju „službene upotrebe jezika“ videćemo da ovo pravo u njemu nije predviđeno
- Zakon o manjinskim pravima i slobodama ne daje pravo pripadnicima manjina koje prema poslednjem popisu stanovništva čine najmanje dva odsto u ukupnom stanovništvu da se mogu obratiti republičkim organima i dobiti odgovor na svom jeziku kao i da se poslanici iz redova tih manjina mogu obraćati skupštini na svom jeziku. Ova prava su bila predviđena Zakonom o nacionalnim manjinama što dobija na težini ako znamo da Zakon o manjinskim pravima i slobodama garantuje stečena prava
- U jedinoj odredbi crnogorskog Zakona o manjinskim pravima i slobodama kojom se bliže uređuje oblast visokog

obrazovanja kaže se da Univerzitet Crne Gore može na predlog Savjeta manjine svake godine upisati određeni broj studenata koji su pripadnici manjina. Dakle, može, ali i ne mora. Inicijativa smatra da ovo rješenje nije dobro jer ne garantuje određenom broju pripadnika manjina da se svake godine upiše na Univerzitet Crne Gore

- Pozitivno je što manjine koje u ukupnom stanovništvu Crne Gore čine jedan do pet odsto moraju biti zastupljene u skupštini Crne Gore sa jednim poslaničkim mandatom, dok one koje čine preko pet odsto moraju imati tri zagarantovana poslanička mandata. Pri tome zakonodavac posebno naglašava stečena izborna prava Albanaca u Crnoj Gori
- Inicijativa smatra da je veliki nedostatak ovog Zakona činjenica da i pored zabrane diskriminacije po velikom broju osnova (po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovjesti, političkog ili drugog ubjedjenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog integriteta) njime nije zabranjena diskriminacija po osnovu seksualnog opredeljenja
- Pravo pripadnika manjina na informisanje na maternjem jeziku u Crnoj Gori se ne poštuje. To se posebno odnosi na hrvatsku, bošnjačku i romsku nacionalnu manjinu jer na državnim elektonskim medijima ne postoji nijedna televizija koja se emituje na jezicima pomenutih manjina. Predstavnici albanske manjine nisu zadovoljni programskim sadržajem, kvalitetom i šemom emisija. Kada je reč o štampanim medijima, izuzev lista *Koha javore*, nijedan list na manjinskim jezicima (*Hrvatski glasnik*, *Allmanah*, *Revija...*) nije finansijski podržan od Vlade
- U opštini Rožaje u kojoj, prema zadnjem popisu stanovništva živi 82.09 odsto Bošnjaka, kao službeni jezik koristi se samo srpski jezik i jekavskog izgovora
- U Ulcinju, u kome pripadnici albanske manjine čine 72.14 odsto stanovništva, zvanična komunikacija se vrši na srpskom jeziku, dok albanski jezik ima ograničeno institucionalno

djelovanje. Dokumenta se ne izdaju na bazi dvojezičnosti kao što je to zakonom predviđeno. Na albanskom jeziku se ne izdaju lični dokumenti, kao što su izvod iz knjige rođenih, izvod vjenčanih, izvod umrlih, lična karta, itd

- Na teritoriji opštine Tivat u službenoj upotrebi je samo srpski jezik i jekavskog izgovora. Hrvatski jezik nije u službenoj upotrebi iako hrvatska manjina čini 19.54 odsto od ukupnog broja stanovništva u toj opštini
- U osnovnoj školi *Boško Strugar* u Ulcinju učenici koji pohađaju nastavu na albanskom jeziku imaju veći broj predmeta na srpskom jeziku. Uslijed toga, učenici su prinuđeni da čas engleskog jezika pohađaju na srpskom jeziku što djeci predstavlja dodatni napor jer istovremeno moraju da koriste dva strana jezika.
- U Beranama gdje po zadnjem popisu živi 16.15 odsto Bošnjaka nema škole sa nastavom na bosanskom jeziku.
- U Tivtu, u okviru Osnovne škole *Drago Milović* koju pohađa veliki broj djece hrvatske nacionalnosti, postoji samo jedno odjeljenje, što svakako nije dovoljno u odnosu na koncentrisanost hrvatske manjine u tom gradu (19.54 odsto).
- U selu Ozrinić kod Nikšića u osnovnoj školi *Radoje Čizmorić* učenicima romske nacionalnosti koja su pohađala vanrednu nastavu, bilo je dozvoljeno da dolaze na časove samo vikendom kada ostala djeca nisu prisutna u školi, dok sada idu radim danima poslije 17 časova kada nema druge djece
- I pored sudskih odluka Osnovnog suda u Baru iz 2004. i 2006. godine kojima je utvrđeno da su suvlasnici crkve Sveta Petka u Kotoru i Mitropolija crnogorsko-primorska i Kotorska biskupija kao i da se kopija ključa preda Biskupiji kotorskoj to još uvek nije urađeno.
- U Crnoj Gori postoje slučajevi torture, nehumanog i nečovječnog ponašanja od strane policijskih službenika. Neki slučajevi koje vodi nevladina organizacija Legal Aid Center

pokazali su da su izrečene kazne (u rijetkim slučajevima u kojima do njih dođe) suviše blage kao i da sami postupci traju jako dugo uslijed čega se javlja opasnost od zastarijevanja

- U Crnoj Gori, kao multinacionalnoj, multikulturalnoj i multikonfesionalnoj sredini u kojoj, prema zadnjem popisu stanovništva, nijedan narod nije većinski, kao zvaničan naziv za manjinske narode koristi se izraz »nacionalne i etničke grupe«.
- Romi po postojećem Ustavu, a i prema novom Zakonu o manjinskim pravima i slobodama u Crnoj Gori nemaju status nacionalne manjine već status etničke grupe. Shodno tome, Roma nema u nijednom važnijem izvršnom tijelu vlasti počev od lokalne samouprave do skupštine Crne Gore.
- Po mišljenju predstavnika manjina koji su učestvovali na debati "U susret Ustavu", izuzev jednog broja rješenja, Ekspertska verzija ustava ne samo što nije na nivou očekivanja, nego je u pogledu ljudskih i manjinskih prava i sloboda, čak i ispod nivoa sadašnje ustavnopravne regulative
- Iako je prošlo više od šest mjeseci od stupanja Zakona o pravima i slobodama manjina na pravnu snagu, Fond za manjine još uvek nije osnovan, čime je ovaj Zakon grubo prekršen

Preporuke

- Potrebna je izmjena Zakona o manjinskim pravima i slobodama tako što bi se unijela odredba kojom bi se zabranila svaka registracija pripadnika nacionalnih manjina koja bi ih protivno njihovoj volji obavezivala da se izjasne o svojoj nacionalnoj pripadnosti
- Zakonodavac bi trebalo da definiše broj stanovnika Crne Gore koje podrazumjeva pod terminom „značajan dio stanovništva“. U drugom slučaju dobro rješenje bi bilo i da se unese procenat pripadnika manjinskih naroda u ukupnom broju stanovništva koji bi im omogućio pravo na službenu upotrebu jezika. Realno je da to bude 10 do 15 odsto
- Potrebna je izmjena Zakona o manjinskim pravima i slobodama tako što bi se unijela odredba koja izričito predviđa da je svakom pripadniku nacionalne manjine zajamčeno pravo da odmah bude obavješten, na jeziku koji razumije, o razlozima hapšenja i o prirodi i razlozima optužbe protiv njega kao i da se brani na tom jeziku uz besplatnu pomoć tumača
- U Zakon o manjinskim pravima i slobodama mora se unijeti odredba kojom se daje pravo pripadnicima manjina koje prema poslednjem popisu stanovništva čine najmanje dva odsto u ukupnom stanovništvu da se mogu obratiti republičkim organima i dobiti odgovor na svom jeziku kao i da se poslanici iz redova tih manjina mogu obraćati skupštini na svom jeziku
- U odredbi Zakona o manjinskim pravima i slobodama gde se kaže da Univerzitet Crne Gore može na prijedlog Savjeta manjine svake godine upisati određeni broj studenata koji su pripadnici manjina, riječ „može“ bi trebalo zamijeniti sa „dužan je da“
- Među već navedene osnove za zabranu diskriminacije (po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovjesti, političkog

ili drugog ubijeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog integriteta) trebalo bi unijeti dio u kome se navodi da je diskriminacija zabranjena i po osnovu seksualnog opredeljenja

- Manjinama mora biti omogućeno adekvatno informisanje na maternjem jeziku, što se posebno odnosi na bošnjačku, hrvatsku i romsku manjinu, ali i na albansku. Mora im se omogućiti veći broj emisija sa kvalitetnijim programskim sadržajem koji neće sadržati informacije koje su zastarijele ili koje predstavljaju prosto prevođenje emisija na srpskom jeziku
- U budžetu Crne Gore bi trebalo predvidjeti sredstva za finansiranje svih ili većine štampanih medija na manjinskim jezicima. Rezultati istraživanja su pokazali da se iz budžeta finansijski podržava jedino list „*Koba javore*“
- U opštini Rožaje bi trebalo uvesti u službenu upotrebu i bosanski jezik s obzirom da po poslednjem popisu stanovništva u njoj živi 82.90 odsto Bošnjaka, što predstavlja većinu ili značajan dio stanovništva
- U Ulcinju bi trebalo započeti sa izdavanjem dvojezičnih dokumenata (lični dokumenti kao što su izvod iz matične knjige rođenih, vjenčanih, umrlih, lična karta itd...) jer se u ovom trenutku ovi dokumenti izdaju samo na srpskom jeziku
- Na teritoriji opštine Tivat bi trebalo uvesti u službenu upotrebu i hrvatski jezik
- U osnovnoj školi *Bosko Strugar* u Ulcinju učenicima albanske nacionalnosti trebalo bi se u cijelosti obezbjediti nastava na njihovom maternjem jeziku
- U Beranama gdje po zadnjem popisu živi 16.15 odsto Bošnjaka trebalo bi uvesti nastavu na bosanskom jeziku

- U Tivatsku Osnovnu školu *Drago Milović* koju pohađa veliki broj djece hrvatske nacionalnosti trebalo bi uvesti još minimum jedno odjeljenje koje bi pohađalo nastavu na jeziku ovog manjinskog naroda
- U osnovnoj školi *Radoje Čizmorić* u selu Ozrinić kod Nikšića učenicima romske nacionalnosti koja pohađaju vanrednu nastavu, mora biti dozvoljeno da dolaze na časove u isto vreme kao i sva druga djeca u ovoj školi. Pomenuta praksa je vrlo opasna i predstavlja segregaciju koja nije dopuštena
- Sudsko rješenja Osnovnog suda u Baru, doneto 29. maja 2006. godine, kojim je rješeno da se ključ crkve Svetе Petke preda Biskupiji kotorskoj mora biti izvršeno
- U Crnoj Gori, kao multinacionalnoj, multikulturalnoj i multikonfesionalnoj sredini u kojoj, prema zadnjem popisu stanovništva, nijedan narod nije većinski, kao zvaničan naziv za manjinske narode koristi se izraz »nacionalne i etničke grupe«. Predstavnici manjina smatraju da je adekvatniji naziv, koji bi po njihovom mišljenju trebalo da se unese i u novi Ustav Crne Gore, »manjinski narodi«
- Romi bi takođe trebalo da novim Ustavom Crne Gore dobiju status manjinskog naroda i da im se omogući srazmerna participacija u izvršnim tjerima, od lokalne samouprave do skupštine Crne Gore
- Nadležni organi u Crnoj Gori moraju bez odlaganja formirati Fond za manjine na način kako je to predviđeno Zakonom o pravima i slobodama manjina

Bibliografija

Spisak pravnih propisa korišćenih kao izvor

1. *Ekspertska verzija Ustava Republike Crne Gore*, objavljena u dnevnom listu *Dan*, 28. septembra 2006.godine
2. *Model zakona protiv diskriminacije*, CEDEM, februar 2006
3. *Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda*, usvojena 4. novembra 1950. godine, stupila na snagu 3. septembra 1953. godine, dopunjena Protokolom 11, stupio na snagu 1. novembra 1998. godine
4. *Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka*, usvojena je i otvorena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine UN br. 39/46 od 10. decembra 1984. godine. Stupila je na snagu 26. juna 1987. u skladu sa članom 27. Jugoslavija je potpisala i ratifikovala ovu Konvenciju. Objavljena je u Službenom listu (Međunarodni ugovori) br. 9/91.
5. *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Savjeta Evrope*, ratifikovana je i stupila na snagu 1. septembra 2001. godine, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, broj 6/98
6. *Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju* (Službeni list Republike Crne Gore” br. 64/02), usvojen je 22. novembra 2002. godine
7. *Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama*, usvojena i stupila na snagu 28. februara 2003. godine, Službeni list SCG broj 6/03
8. *Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka*, usvojena je u Generalnoj skupštini UN, 10. decembra 1948. godine
9. *Ustav Republike Crne Gore* (Službeni list Republike Crne Gore br. 48/92), usvojen 12. oktobra 1992. godine

10. *Zakon o manjinskim pravima i slobodama* (Službeni list Republike Crne Gore br. 31/06), usvojen 10. maja 2006.godine
11. *Zakon o slobodnom pristupu informacijama*, (Službeni list Republike Crne Gore br.68/05), usvojen 15.novembra, a stupio na snagu 23. novembra.2005.godine
12. *Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja* (Službeni glasnik Republike Srbije broj 120/04, usvojen novembra 2004. godine
13. *Zakon o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju*, (Službeni list Republike Crne Gore br.21/04)
14. *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina* (Službeni list SRJ broj 11/02), usvojen je 27.februara 2002.godine
15. *Zakon o policiji* (Službeni list Republike Crne Gore br. 28/05), usvojen 27. aprila 2005. godine
16. *Zakon o zaštitniku ljudskih prava i sloboda* (Službeni list Republike Crne Gore br. 41/03, usvojen 8.jula 2003.godine

Spisak knjiga, izveštaja i web stranica korišćenih kao izvor

1. *Amnesty International Report 2006- Serbia and Montenegro*
2. *Izvještaj o stanju ljudskih prava seksualnih i rodnih manjina u Republici Hrvatskoj*
Za 2004.godinu, Pravni tim udruge Iskorak & Kontra
3. *Izvještaj o radu za 2005.godinu*, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda
4. *Izvještaj o stanju ljudskih prava seksualnih i rodnih manjina u Republici Hrvatskoj*
Za 2005.godinu, udruga Iskorak & Kontra
5. *Izvještaj Helsinskog odbora o policijskoj torturi u Srbiji* (2005)

6. Human Rights in the OSCE Region: Europe, Central Asia and North America, Report 2005. Extract from the IHF report. *Serbia and Montenegro* (Serbia, Kosovo and Montenegro)
7. *Newest UN state must stop torture and take action to bring police to justice*, Amnesty International, Montenegro
8. *Međunarodni izvještaj o vjerskim slobodama za 2006. godinu*, Kancelarija za demokratiju, ljudska prava i rad
9. *Montenegro 2006 Progress Report*, Commission of the European Communities
10. *Pravo da znam*, Mreža za afirmaciju nevladinog sektora, 2006. godina
11. *Primena tranzisionih zakona u Srbiji 2005*, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beogradu, 2005. godine
12. *Primena tranzisionih zakona u Srbiji 2006*, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd, decembar 2006. godine
13. Srbija i Crna Gora: *Poštovanje dužnosti i obaveza u okviru implementacije Programa saradnje po prijemu u članstvo Savjeta Evrope*, 2003
14. *Studija izvodljivosti za SCG*- Izvještaj o spremnosti Srbije i Crne Gore za pregovore o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom Unijom, 2005
15. *Vodič kroz Zakon o slobodnom pristupu informacijama*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2005. godine
16. *Vodič kroz zakon o slobodnom pristupu informacijama sa obrascima za praktičnu primjenu*, Asocijacija mladih novinara Crne Gore
17. *Zakon protiv diskriminacije-model*, Centar za demokratiju i ljudska prava, februar 2006.godine

18. Amnesty International: www.web.amnesty.org
19. Revija Allmanah: www.almanah.cg.yu
20. Forum Bošnjaka: www.forumbosnjakacg.com
21. Zavod za statistiku Crne Gore: www.monstat.cg.yu
22. Asocijacija mladih novinara Crne Gore www.amnrg.com
23. Fond za humanitarno pravo www.hlc.org.yu
24. Omudsman, zaštitnik ljudskih prava i sloboda www.ombudsman.cg.yu
25. List Vijesti www.vijesti.cg.yu
26. List Dan www.dan.cg.yu
27. List Pobjeda www.pobjeda.cg.yu
28. List Republika www.republika.cg.yu
29. List Monitor www.monitor.cg.yu
30. Skupština Crne Gore www.skupstina.cg.yu
31. Pravne Inicijative www.lawinitiative.com
32. Radio slobodna Evropa www.slobodnaevropa.org
33. Vlada Republike Crne Gore www.vlada.cg.yu
34. Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava www.minmanj.vlada.cg.yu
35. Danas www.danas.co.yu

Sadržaj

Uvod.....	5
I. Zakon o manjinskim pravima i slobodama.....	7
• Informisanje na maternjem jeziku.....	14
• Službena upotreba jezika.....	16
• Školovanje na maternjem jeziku.....	19
II. Zakon o slobodnom pristupu informacijama.....	23
• Primjena Zakona o slobodnom pristupu informacijama.....	30
III. Prava seksualnih manjina.....	33
IV. Sloboda vjeroispovjesti.....	36
V. Policijska tortura.....	40
VI. Debata „U susret Ustavu“.....	44
Zaključci.....	65
Preporuke.....	69
Bibliografija.....	72
Sadržaj.....	76